

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Přenos tradičních hodnot Romů ve smíšených manželství
romsko-českých**

Petra Innemanová

Katedra sociálně pedagogická
Vedoucí práce - Ing. Mgr. Jan Dočkal, CSc.
Studijní program – Sociální práce
Studijní obor - Pastorační a sociální práce
Přidělovaný akademický titul – Bc
Rok odevzdání - 2007

Poděkování:

K úspěšnému zpracování absolventské práce přispěli vedoucí práce Ing. Mgr. Jan Dočkal, CSc., konzultanti Mgr. Imrich Vašečka, Mgr. Marcela Severová, a tímto jim děkuji za pomoc.

Děkuji všem, kteří byli ochotni mi věnovat čas a vyprávět mi své životní příběhy, díky kterým jsem lépe mohla proniknout a tím pochopit smíšené manželství Roma a neroma. Zvláštní poděkování bych chtěla věnovat paní Dagmar a paní Daně za jejich upřímnost a otevřenost, také panu Ladislavovi, jehož život, charakter a láska k rodině mě vedly k věnování se tomuto tématu ve své práci.



Paní Dagmar, paní Dana a autorka práce

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Přenos tradičních hodnot Romů ve smíšených manželství romsko-českých napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 9. června 2007

.....

Bibliografická citace

Přenos tradičních hodnot Romů ve smíšených manželství romsko-českých [rukopis] : bakalářská práce / Petra Innemanová ; vedoucí práce: Jan Dočkal. -- Praha, 2007. – 90 s.

Anotace

Cílem mé absolventské práce bylo zkoumání třech generací smíšených manželství romsko-českých v aspektech výchovy, vzdělání a tradic. Jak během vývoje probíhal přenos těchto aspektů a v jaké míře. Jaké tradiční hodnoty Romů se udržely během tří generací smíšených manželství?

V teoretické části práce jsem se snažila vylíčit všechna témata, která jsem poté zkoumala v praktické části u jednotlivých párů, zejména společenství v rodině, jednotlivé role mezi členy rodiny, výchovu, vztah ke vzdělání, tradice a rituály v romské tradiční rodině.

Důvodem těchto zkoumání je zjištění, zda-li a jak se romští partneři asimilují do majoritní společnosti. V této souvislosti jsem užívala kvalitativní metodu, zúčastněné pozorování a rozhovory s jednotlivými respondenty.

Výsledky vypovídají jednoznačně, že asimilace do majoritní společnosti probíhá velmi úspěšně, stejně tak vyšší úroveň vzdělanosti, stoupající věk při sezdávání partnerů a narození prvních potomků. Porodnost má během generací klesající úroveň. Dalšími pozoruhodnými fakty jsou zjištění, že již ve druhé generaci smíšených manželství se z romské kultury, jazyka, historie, tradic nenachází mnoho a to, co se zachovalo je jen podvědomě praktikováno. V třetí generaci zaznamenávám naprostou distanci od všeho romského, absenci jakékoliv vědomé romské kultury. Naopak, co nejvíce a nejhlouběji se začlenit do většinové společnosti a nebýt Romem. Tento postoj je naprosto pochopitelný, neboť právě ona majoritní společnost svým odmítavým postojem k romskému etniku zapříčinila, že to krásné, co jsme se od Romů mohli naučit, zejména jejich čisté hodnoty, plné solidarity s jedincem, pohostinností, soudržností s rodinou, se rychle z životů Romů vytrácí.

Díky otevřenosti, upřímnosti a času, který mi jednotliví respondenti věnovali, jsem mohla proniknout hlouběji do jejich životů a poznat tak, jak se jednotlivá manželství vymezují vůči romství a vůči češství.

Klíčová slova

romsko-česká manželství
výchova, vzdělání a tradice
asimilace
romská kultura

Summary

The transmission of Romanian traditional values of mixed Romany-Czech marriages.

The goal of my graduation treatise is research of three generations of mixed Romany-Czech marriages in the aspects of upbringing, education and traditions and how and how many of these aspects were transmitted in a progress of time. Which Romanian traditional values have kept during the three generations of the inter marriages.

In the theoretical part of my treatise I tried to describe all topics which I then researched in the practical part with individual couples which were namely the fellowship in the family, individual roles among the members of the family, upbringing, relationship to education, traditions and rituals in a traditional Romany family.

The purpose of this research is to find out if and how Romany partners are assimilated into the major society. My methods were: the qualitative method, participatory observation and dialogs with individual respondents.

The results clearly indicate that assimilation into the major society is very successful as well as a higher level of education, older age of partners when they get married and have their first child. Their birth rate is lower as the generations pass. Some further interesting facts are that the second generation of mixed marriages doesn't keep a lot from Romany culture, language, history and traditions and that which has been kept is

practised only subconsciously. In the third generation I find a complete distance from anything Romany and absence of any conscious Romany culture. On the contrary, I find a desire to become a member of the major society as much as possible and not to be a Romany. Such attitude is completely understandable as it is the major society which caused by its rejecting attitude to the Romany people that the beautiful which we could have learned from the Romanies namely their pure values full of solidarity with an individual, hospitality, adhesion to one's family are quickly disappearing from lives of the Romanies.

Thanks to openness, honesty and time which I got from individual respondents, I was able to get deeper into their lives and to know how individual marriages are related to the Romany and the Czech cultures.

Keywords

Romany-Czech marriages

upbringing, education and traditions

assimilation

Romany culture

Obsah:

Bibliografická citace	4
Anotace	4
Klíčová slova.....	5
Summary	5
Keywords	6
Předmluva.....	10
1. Hypotéza a cíl práce.....	11
1.1 Hypotéza	11
1.2 Cíl.....	11
2. Tradiční rodina	12
2.1 Velkorodina.....	12
2.2 Solidarita, pohostinnost, samostatnost a individualita	13
2.3 Romský verbální projev	14
2.4 Dům a domov.....	16
2.5 Romství	17
2.6 Přítomnost a budoucnost a sny.....	18
2.7 Výchova dětí	19
2.7.1 Dítě uprostřed rodiny	19
2.7.2 Hierarchie dětí.....	20
2.8 Vzdělání Romů	21
2.8.1 Romská školní docházka.....	21
2.8.2 Školní docházka a nedostatky ve školním vyučování.....	22
2.8.3 Pohlaví dítěte určovalo vzdělání	23
2.8.4 Vzdělání chlapců.....	23
2.8.5 Vzdělání dívek, mladá nevěsta.....	24
2.9 Vztah muže a ženy – jejich role	24
2.9.1 Role ženy a její práva.....	24
2.9.2 Role muže a jeho práva	25
2.10 Tradice, rituály a zvyky Romů.....	26

2.10.1	Různost zvyků v jednotlivých rodech	26
2.10.2	Tradiční mravy	27
2.10.3	Moudrost – zkušenost starších	27
2.10.4	Romská svatba	28
2.10.5	Narození dítěte	29
2.10.6	Tradice ohledně jídla.....	31
2.10.7	Romské kroje	32
2.10.8	Svátky.....	33
2.10.9	Odpuštění a usmíření	34
2.10.10	Duchové mrtvých předků – mulo.....	35
2.10.11	Úmrtí	35
2.11	Endogamie	36
2.12	Romové dnes.....	37
2.12.1	Změny ve způsobu života	37
2.12.2	Nové jevy v romské společnosti	40
2.12.3	Profese Romů.....	40
2.12.4	Co si myslí Romové o bílých?	41
2.12.5	Sociální prevence	42
	Praktická část	48
2.13	Metodika	48
2.13.1	Metoda	48
2.13.2	Výzkumný vzorek	49
3.	Smíšená manželství	49
3.1	Manželství pana Ladislava Z. s paní Dagmar	49
3.1.1	Vzdělání	51
3.1.2	Výchova	52
3.1.3	Tradice	53
3.2	Manželství pana Václava s paní Danou	54
3.2.1	Vzdělání	55
3.2.2	Výchova	55
3.2.3	Tradice	56

3.3	Manželství pana Vaška s paní Dášou.....	57
3.3.1	Vzdělání	57
3.3.2	Výchova	57
3.3.3	Tradice	58
3.4	Souhrn výsledků.....	59
3.5	Aspekty	61
4.	Diskuze	63
5.	Závěr	64
6.	Česká romistická bibliografie po roce 1945.....	67
7.	Použitá literatura	80
8.	Přílohy	82
8.1	Manželství pana Ladislava Z. a paní Dagmar	82
8.2	Manželství pana Václava F. a paní Dany.....	86
8.3	Fotografie	90

Předmluva

Žijeme v zemi, kde majoritní společnost udává rytmus a krok života. Někteří z nás, pokud půjdou tímto krokem a nebudou se ohlížet na včerejšek a zítřek tak, jak káže stále dravější a náročnější pokrok, dojdou možná daleko. Ne všechny jejich cesty povedou k cíli, jaký by si přáli, ale jedno je jisté, že za sebou nechají část, která patří k celku. Část, která je velmi malá, aby si mohla klást podmínky. Část, která ušla již dlouhou a bolestivou cestu v pozadí ohromného kolosu. Ano, kolosu. Velkého, mohutného kolosu, který je pánem, on rozhoduje, co se s malou částíčkou stane, aniž by jí znal, aniž by dovolil, aby mu ukázala své umění, svůj charakter a svou krásu. A byla by ještě krásnější, kdyby jí přijal již dávno. Místo toho byla často zatracována, uzurpována, nikým milována, považována za zbytečnou, za nehezkou, nepochopenou, takovou, co je jen na obtíž. Je sice malá, ale ne cizí. Kdyby kolos zpomalil krok, otočil se a počkal na tuto částíčku, byl by velmi překvapen. Zjistil by, že je uvnitř raněný a ránu může zacelit jen něco, co nikdy nehledal, nechtěl přijmout, poznat jedinečnou krásu a vůni, pochopit, mnohé se naučit a milovat. Tato částíčka je chybějící dílek celku, ona je lék.

Možná, že se kolos nezastaví, neuzná svou pýchu a vinu, ale i kolos je sestaven z dílčích částí a některé se jistě oddělí, počkají, pomohou.

Kolos je majoritní – většinová společnost, která nechce přijmout částíčku – Romy – pestré a různorodé etnikum.

Každý z nás se někdy setkal s Romem. Někteří máme velmi špatné zkušenosti a vidíme Romy jako přítěž, jako problém. Ale ani Romové s majoritní společností nemají nejlepší zkušenosti. A nejen historie je toho důkazem.

Ale jsou mezi námi tací, kteří k Romům přistupují jako k sobě vlastním, nedělají rozdíly a mnozí se snaží proniknout do jejich společenství a napomáhají tomu, aby i oni mohli proniknout do majoritní společnosti bez ztráty své identity. Smíšená manželství v dnešní době nejsou neobvyklá a díky nim přicházejí dny, kdy hranice mezi Romy a ostatním světem se prolamují. Možná díky tomu tak ztrácí kus svého „romipen“ (romství), ale z druhého pohledu tím tak nabízí to krásné, co z něj ještě zbývá, abychom ho mohli my ostatní poznat, porozumět mu a pochopit.

Toto téma je pro mě výzvou, neboť i v mé rodině nacházím romské předky. Bohužel v době, kdy jsem se o ně měla zajímat, jsem se za „jejich nebo i své romství“ styděla. A cítím vinu, že jim již nikdy nebudu moci říct, že je obdivuji, vážím si jich a jsem na ně pyšná právě pro jejich „romské“ hodnoty, které uznávali.

1. Hypotéza a cíl práce

1.1 Hypotéza

Podle mého názoru se většina smíšených manželství Romů a „bílých“ asimilovala do majoritní společnosti (do většinové společnosti „bílých“) a tím svou původní romskou identitu nahradila jinou. Dále se domnívám, že většina Romů ve smíšeném manželství potlačila svůj „romipen“ (romství) a snaží se stát „bílými“. Když ne podle barvy kůže, tak podle způsobu života rozhodně.

Ve své práci budu hledat odpověď na otázku, v jaké míře se během tří generací smíšených manželství Roma a neroma udržely tradiční romské hodnoty?

1.2 Cíl

Obsahem této práce je část teoretická, která pojednává o životě Romů, jejich historii, vzdělání, výchově, tradicích, vztahy mezi sebou, pohledu na Romy dnes a prevencí před ztrátou jejich tradičních hodnot.

V praktické části jsem zkoumala tři smíšená manželství romsko-česká kvalitativní metodu.

Cílem mé práce je porovnání (ve všech třech manželství) těchto aspektů: vzdělání, výchovu a dodržování tradic. Co mají tato manželství společného a v čem se liší. Do jaké míry se v manželství smíšených párů udržela vědomě či nevědomě romská kultura, co bylo v manželstvích přijato od neromských protějšků během tří generací.

2. Tradiční rodina

2.1 Velkorodina

Tradiční, dobře romská rodina byla veliká a značně soudržná, plná vřelosti k dětem. Jeden k druhému se chovali s úctou, měli o sebe zájem.

Romská rodina měla patriarchální ráz, jeho postavení v rodině bylo dominantní, jak uvádí Stojka (26). Otec jako hlava rodiny vládl silnou rukou. Očekává se od něj odpovědnost za členy rodiny i za manželku, udělá-li ona chybu ve vztahu k jiným Romům, jak uvádí Lakatošová (17). Na otci, který má rodinu vést, záleží jaká bude. Podle Žlnayové (30) měl otec vždy rozhodující slovo. Členové domácnosti ho poslouchali, i když například propil peníze.

Lakatošová (17) a Stojka (26) se shodují, že nevěra mužů byla více méně tolerována, nevěra žen přísně trestána. Žena byla ceněna podle své plodnosti. Rodina posilovala svoji prestiž počtem narozených dětí, především chlapců. Ženy ve skrytu duše doufaly, že první dítě bude děvče, které by bylo pro matku významnou pomocnicí v ženských pracích. Každé další dítě bylo vřele vítáno. Romské rodiny byly velmi početné, umělé potraty výjimečné. V tísně se mohl každý spolehnout na příbuzné, nikdo nebyl opuštěn.

Tradičně panovala v obci velká solidarita. Neexistovalo například půjčování. „Hospodyně, která potřebovala něco do kuchyně, řekla prostě sousedce „Dej mi“ a ta si to od ní vyžádala stejným způsobem opět až v případě aktuální potřeby.“¹

Skupinová soudržnost u Romů je nápadná. Souvisí s kolektivismem, se sklonem být pospolu, všechny záležitosti prohovořovat a společně rozhodovat, přičemž rozhodující slovo mívá autorita. „Jedno romské přísloví praví: „Nikdy nechod' nikam sám, zabijou tě!“ I na úřad, k podání žádosti svého člena, se někdy vypraví celá skupina.“² Zůstat na živu je hlavní, i když byl někdo vážně zraněn a zůstane do smrti invalidní.

Romové uctívají své starší a předky a svou sebedůvěru odvozují od své rodiny, rodu, více než od své profese, vzdělání, postavení v majoritní společnosti, či majetku.

¹ Říčan, P. - S Romy žít budeme – jde o to jak, Portál, 1998, č. 23, str. 47 citace

² Říčan, P. - S Romy žít budeme – jde o to jak, Portál, 1998, č. 23, str. 51 citace

Pokračování rodu je v dětech a děti jsou prodloužením rodu. Lásky k dětem je pro Romy příslovečná a zvláště malé děti až nekriticky hýčkají. Tento fakt potvrzuje i Fonseca (4).

Rodina, podle Davidové (2), znamená pro Roma hlavně širší velkorodinu v rozsahu tří až čtyř generací, je rozdělená do pěti až deseti domácností a vedena autoritou nejstaršího muže.

Ve velkorodině často žili i rodiče otce či matky. Dcery odcházely do rodin svých mužů a byly jimi vykupovány. Do rodiny byli zahrnuti rodiče, prarodiče, ženatí synové nebo vdané dcery i děti mladých manželských dvojic, kteří bydleli a stravovali se společně. Žlnayová (30), Davidová (2)

2.2 Solidarita, pohostinnost, samostatnost a individualita

Romská rodina je navenek jednotná. Pocit solidarity uvnitř je téměř absolutní, i přes četné vnitřní šarvátky.

Solidarita podle Hübschmannové (12) se projevuje ve vzájemném odpouštění, kdy se lidé při společných návštěvách vzájemně odprošovali a plakali si v náručí. Dělení se o jídlo „tato solidarita přesahuje běžné představy o spravedlnosti a směřuje k záchraně člověka, která může vést k obnově jeho existence nejen z hlediska biologického, ale také z hlediska sociálního, psychologického a spirituálních“. ³ Štědrost, kdy podle Hübschmannové (12) hospodyně uvařila první denní jídlo a poslala jedno ze svých dětí s plnou miskou do některé chudší rodiny. „Sociální solidarita spojuje všechny členy rodiny. Sirotci a staří lidé jsou opatrováni s velkou láskou a bylo nemyslitelné odložit je do ústavu.“⁴

Hübschmannové (12) uvádí, že nemocný nikdy nezůstával sám. Zesnulému vzdává úctu celá rodina. Je povinností přijít na pohřeb.

Pro jedince jsou vztahy v rodině velmi důležité, což u Romů prakticky znamená, má-li konflikt jeden člen rodiny, je to konflikt pro celou rodinu, jak uvádí Liégeois (18).

³ Kuchař, P. Disertační práce str. 64 citace

⁴ Kuchař, P. Disertační práce str. 64 citace

Na druhé straně, je-li někdo z rodiny vyhoštěn, znamená to pro jedince psychologickou smrt, jak uvádí Kuchař (15)

Pohostinnost se podle Hübschmannová (12) projevuje tím, že když přijde host, je třeba jej uctít. To znamená vystrojit na jeho počest hostinu. „Pohostinnost při návštěvě příbuzných je součástí slušného vychování a je pro hostitele závazná, i kdyby jeho rodina byla chudá nebo v nouzi, což přináší různé komplikace, protože si hostitel musí například vypůjčit peníze, apod.“⁵

Samostatnost a individualita. Keller (14) uvádí, že výchova Romů nesměruje k utváření samostatné osobnosti, která se rozhoduje na základě vlastní, individuální reflexe reality, ale k osobnosti, jejíž rozhodování je neustále v silné vazbě na kolektivní pojetí života. Kuchař uvádí, že podle „výzkumů Davidové (2) a podle klasifikace kulturních standardů G. Hoechstedeho, jak je uvádí Nový a Schroll-Machl (21), není romská kultura individualistická, ale kolektivní“.⁶

2.3 Romský verbální projev

Gadžům⁷ bývá nápadná „cikánská hádavost“. Romové často řeší své spory hlučně, padají šťavnaté nadávky, jsou vidět hrozivá gesta. Je to dáno do značné míry živějším temperamentem, cesta k opětovnému smíru bývá – viděno gadžovskou optikou – překvapivě snadná.

Lacková (16) popisuje romskou hádavost jako divadlo, zábavu, vzrušení. „Každou výměnu názorů doprovázela mimická gesta, která někdy přecházela až do tanečních a akrobatických figur – a zase bylo divadlo.“⁸

⁵ Kuchař, P. Disertační práce str. 64 citace

⁶ Kuchař, P. Disertační práce str. 73 citace

⁷ Gadžo je výraz, který Romové používají jako označení neromů – Čechů. Termín Gadžo budu používat v kontextech, kdy je Čech-Gadžo kladen do opozice k Rom-Cikán jako označení druhých z pozice Romů-Cikánů.

⁸ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 63

Často sami sedláci se bavili tím, že vyvolali mezi Romy hádku a hned „měli kovbojku. Stáli na mostě a koukali, jak se ženské rvou za vlasy a vystavují na sebe nahá přirození. Byli i takoví, co si na most přinesli židličky“.⁹

„Jednou se dvě švagrové popraly tak, že jedna druhé ukousla prst. Málem se jím udusila, museli jí chytit za nohy a pověsit hlavou dolů. Některé ženské dostávaly takové záchvaty vzteku, že to s nimi mlátilo jako při padoucnici. Jiná si jí pak musela sednou holým zadkem na obličej, aby jí to přešlo.“¹⁰

Romský hněv je „jako vítr – přijde, odejde. Ráno se ženské pohádaly, v poledne spolu ještě nemluvily, ale jedna druhé už posílala po dítěti ochutnat, co uvařila. A večer byly zas ty nejlepší kamarádky.“¹¹

„Mají-li Romové příležitost okořenit přeháněním, určitě to udělají. My tomu říkáme lež, oni jen nechtějí kazit příběh pravdou.“

Mají rádi pestré barvy a nechápou, co na té šedé, holé kostře věcné správnosti shledáváme půvabného. Ano, lžou. Ale krásně.“¹²

Lacková (16) uvádí, že rodiče nebo prarodiče děti strašili, že když budou zlobit „sebere je gádžo.“¹³ Také jak vypovídá, se gadžovské děti strašily podobně. „Jestli hned nepřestaneš, seberou tě cikáni a snědí tě!“¹⁴

Romové za běžné věci neděkují. Děkuje se jen za věci, které mají svoji stálou hodnotu. Romové vnímají fáze „prosím tě“ jenom jako kliše.

Pro Romy je považováno říkat nepříjemné věci člověku za projev neúcty. Jsou vybaveni úžasnou empatií. Možná je to důvod, proč dokáží člověku říkat to, co chce slyšet a nezabývají se až tolik tím, je li to pravda. Hübschmannová (12) uvádí, že součástí úcty a slušnosti bylo také nikoho neurazit. Kdo tato pravidla porušil, způsobil ostudu a byl považován za „degeše“–„křupana“, „burana“, za toho, kdo neví, co je slušnost, co se patří a jak se chovat.

⁹ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 57

¹⁰ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 51

¹¹ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 51

¹² Česká xenofobie, Sborník, Nakladatelství Votobia Praha, 1998, str. 59 citace

¹³ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 31

¹⁴ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 32

„Podobně jako v jiných kulturách východu, např. japonské a indické, se explicitně vyjádřený nesouhlas považuje za nezdvořilost. Proto se nesouhlas vyjadřuje nonverbálně, mimikou. Pro toho, kdo není Romem, je rozpoznání nesouhlasu velmi obtížné.“¹⁵

Pokud budeme „jejich lži“ považovat za omyly, přesvědčíme se že, nejsou o nic ulhanější než ostatní národy.

2.4 Dům a domov

Domov pro Roma neznámá dům. Pro Roma domov jsou jeho lidi, celá velká rodina a pak nezáleží na tom, zda bydlí v bídném domečku nebo ve vile.

Davidová (2) popisuje romský příbytek jako velmi malý jednoprostorový dům s minimálním vybavením, stavěný bez základů, kde žije až deset lidí. Rodiče spali s nejmenšími dětmi na jedné posteli, pokud ji měli, starší děti a mladí, jak uvádí spali na zemi na slámě, dekách nebo hadrech. Nečas (19) uvádí, že oproti neromskému obyvatelstvu, Romové totiž nejraději zůstávají pohromadě a nepotřebují každý svou místnost. Lacková (16) popisuje, že se do dvaceti čtverečních metrů vměstná padesát lidí. Pro Čecha je dům je místem, kde jí, kde spí, kde odpočívá, miluje se, vychovává děti, zkrátka kde žije. Dům je zajištěním proti nepohodě, proti zvěři, proti jiným lidem. Opouští dům jen na nezbytnou dobu a pak se opět vrací. Dům je jeho jistota.

Pro Roma domov není dům. Jestliže malé dítě potřebuje mít doma matku, Rom potřebuje mít doma svoje lidi. Mezi svými se cítili dobře třeba i pod mostem, bez svých byli nešťastní i v luxusním bytě.

Romové vytvářeli pospolitost, která se projevovala sdružováním na prostranstvích mezi domky. Od jara až do pozdního podzimu celý život probíhal venku, jak uvádí Davidová (2). Před domky se odbývají všechny výroční i rodinné svátky a slavnosti, je to místo, kde si děti hrají a tančí, kde se lidé scházejí, debatují a odpočívají.

Často tak vzniká optický dojem, že je jich mnohem více, než jich skutečně je, protože Romové se v kolektivu cítí lépe a bezpečněji.

¹⁵ Kuchař, P. Disertační práce str. 64 citace

2.5 Romství

Romství je zvláštní hodnotou Romů. Patří sem charakteristický vzhled, znalost jazyka a zvyků, ale hlavně slušné vychování. To má v každém rodu svá specifika, ale pro všechny Romy je jeho součástí úcta ke starším, zdvořilost, pohostinnost a solidarita.

Říčan (25) hovoří o identitě jako o ústředním osobním uspořádávajícím faktoru zralé osobnosti. Kuchař (15) uvádí, že aspekty romské identity „jsou žádoucí pro rozvoj silné identity, která integruje osobnost jedince, a tím dává také dobrou prognózu pro jeho vývoj a je předpokladem dobré integrace.“¹⁶ Jak však Říčan(25) uvádí, jsou v současnosti pozitivní aspekty romské identity narušeny a poměrně rychle slábnou. Jedním z příkladů je vzdát se vlastního romství s přáním nebýt Romem, opustit národ a nesdílet jeho osud. Někteří Romové nechtějí být za Romy považováni a deklarují jinou národnost. Tento postoj vychází z odmítavých vztahů majority k romské minoritě a z postavení Romů ve společnosti. Tento jev vyplývá ze sčítání lidu v České republice k 3. 3. 1991, ze kterého vycházela Kalibová (13) při zkoumání projevů a chování Romů.

Lacková (16) popisuje, že když chce Rom, aby si ho gadžo považoval, se často ze strachu, aby ho někdo nespojoval s cikány, odtahují od romství.

Jak uvádí Kuchař (15), projevuje se to také „v řídkém používání romského jazyka, ve vyšším statutu smíšených manželství a ve snahách změnit svůj zevnějšek.“¹⁷ Klesá znalost romského jazyka a používání romštiny z rodinného života se vytrácí, v mnoha rodinách je často a dlouho zapnutá televize, která narušuje rodinnou komunikaci, vzájemné sdílení a ničí romskou kulturu, jazyk a rodinnou pospolitost. Romská věhlasná muzikálnost klesá z důvodů lehké dostupnosti hudby a jejího pasivního poslechu, znalost národní historie a tradic, které jsou důležitým prvkem národní identity, jak uvádí Říčan (25).

Identita Romů, podle Říčana (25), je narušena, díky postoji majority, která dle svých zkušeností, ale také předsudků tvrdí, že jsou Romové lidé, kterým se nedá věřit, kteří kradou a páchají násilí, jsou nespolehliví, obtížně pochopitelní, líní, nevzdělaní, hluční, zanedbaní. Holomek (8) a Říčan (25) se shodují, že jednou z možností, jak se

¹⁶ Kuchař, P. Disertační práce str. 87 citace

¹⁷ Kuchař, P. Disertační práce str. 88 citace

vyrovnat s odmítáním a nepřijetím majoritou je, že ji také bude odmítat a začlenit se do světa bílých. Ale řešením by naopak bylo, kdyby svět bílých naopak hledal, co je „na romské etnicitě pozitivně lidské, silné, co je pravdivé, dobré a krásné.“¹⁸

2.6 Přítomnost a budoucnost a sny

Romové mají sníženou schopnost rozlišovat realitu, fantazii, vzpomínky a sny. Hranice mezi snem a skutečností pro Roma není vedena tak ostře a snům je přikládán obdobný význam jako jiným životním událostem.

Jak Davidová (2) uvádí, Romové necítili povinnosti a závazky, nepřipouštěli si příliš starosti a jejich hlavním přáním bylo žít, pokud možno bez větší a obtížnější práce; mít však vlastní, byť malý domek, svoji rodinu, děti; mít co jíst a co pít.

Budoucnost má zvláště u starších Romů dosud malou hodnotu. Důležitější je přítomnost a minulost, která je jistá. Proto velká část Romů necení školské vzdělání, které přináší plody až po mnoha letech. „Lepší vajíčko dnes než slepice zítra“, říká romské přísloví a charakterizuje romské vnímání hodnot. Kuchař (15) uvádí, že Romové mají jiné chápání a prožívání času a jeho dodržování.

Nečas (20) hovoří o malé plánovitosti proti ostatnímu obyvatelstvu.

Romové věří svým snům a jejich vykládání, jako by to byla skutečnost. To, co se ve snu zjevuje, to se ve skutečnosti stane. Lacková (16) popisuje ze své zkušenosti v romské osadě, že jejich lidé věřili na sny. Lidé seděli venku a diskutovali, co se komu zdálo, zvláště, když se zdál nějaký neobyčejný sen. Ženy vykládaly sen o rybě, která „plavala a najednou se obrátila břichem nahoru“¹⁹, že se v rodině toho, komu se sen zdál, narodí dítě, které záhy zemře. Romové považují sny za realitu, která nelze změnit, za skutečnost, se kterou se musí vypořádat. „Musí to být, nedá se nic dělat. Však ono to přejde a zase bude dobře.“²⁰

¹⁸ Kuchař, P. Disertační práce str. 113 citace

¹⁹ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 74 citace

²⁰ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 75 citace

2.7 *Výchova dětí*

2.7.1 **Dítě uprostřed rodiny**

Za dobře vychované dítě bylo považováno tehdy, když mělo svou rodinu v úctě a sebe vždy prezentovalo rodinou, ze které pocházelo. Účastí společenského dění v komunitě se romské dítě učilo, napodobovalo starší. Bylo si však vědomo, jaké chování je vhodné pro jeho věk. Když byly děti malé, dbala na jejich výchovu matka společně s prarodiči, v pubertě dohlížel na děti přísnější otec. Svět dětí a dospělých nebyl oddělen. Účastníci romské rodiny nebyly vůči sobě v opozici, tvořily vše společně. Dítě se díky přítomnosti velkorodiny učilo rychle navazovat sociální kontakty. Respektování dětí a dospělých bylo samozřejmostí.

Romské děti vyrůstaly obklopeny třemi, někdy i čtyřmi generacemi. Před okolním světem žily v uzavřeném společenství.

Romské děti zřídka podléhají neurotickým rysům. Není na ně kladen tak vysoký tlak nároků, jako na gadžovské děti, je méně témat, méně vnitřních konfliktů.

Říčan uvádí: „České dítě vstává, když ho rodiče vysypou z postele, třebaže se mu chce ještě spát. Musí jíst v přesnou hodinu, i když nemá hlad, a když má hlad, musí počkat, až je čas k jídlu. České dítě musí jít tam, kam mu rodiče přikážou, i když se mu nechce. Romské dítě jí, když má hlad, vstává, když se probudí a jde spát, když je ospalé. Třeba o půlnoci. Nemusí být pořád ve střehu, napjaté, aby něco neudělalo špatně.“²¹

Romské ženy měly většinou plné ruce práce a plnou hlavu starostí, jak nakrmit rodinu a otcové si s dětmi nehráli.

„Zatímco česká matka kojí děťátko podle toho, jak jí to předepíše lékař, přesně po třech nebo čtyřech hodinách, romská matka mu dá napít, kdy má hlad. A kojí ho do dvou do tří let. Kluk už čutá mičudu, ale přijde se ještě k mamě posilovat.“²²

Dítě neustále někdo nosí, někdo si s ním hraje, někdo se ho dotýká, někdo na ně mluví, někdo mu zpívá, někdo s ním tancuje, a dítě v půlroce sedí, když je mu třičtvrtě roku chodí a v roce mluví. Nikdy není samo, cítí, že je milované. Žlnayová (30) a Kuchař (15) uvádějí, že tělesné tresty se při výchově používaly výjimečně, pouze v případě, kdy

²¹ Říčan, P. - S Romy žít budeme – jde o to jak, Portál, 1998, č. 23, str. 45 citace

²² Říčan, P. - S Romy žít budeme – jde o to jak, Portál, 1998, č. 23, str. 45 citace

domluva nestačila. „Rodiče nás nikdy nebili. Romští rodiče netrestali děti bitím. Alespoň dříve ne. To už se muselo stát něco obzvláštního, aby dítě dostalo výprask.“²³

K samostatnosti byly vychovávány spíše dívky, které brzy přejímaly odpovědnost za mladší sourozence.

Pelíšková (23) a Haišman (7) hovoří o další zajímavé skutečnosti, kdy jsou děti svěřené do cizí péče. Pokud rodiče neprojevují zájem o dítě, výchovy se ujme další příbuzný, zpravidla prarodiče dítěte, někdy také zletilý sourozenec nebo teta. Nemanželské dítě (děti), které se narodily ještě před „pytačkami“ – tedy před schválením rodin ke sňatku, obvykle děti zůstávaly v péči rodičů dívky. Prarodiče dítě přijali za vlastní a vychovávali ho až do dospělosti.

2.7.2 Hierarchie dětí

Mezi sourozenci je hierarchie podle pohlaví a věku.

Velmi významné bylo v romské rodině postavení nejstaršího syna. Šebková(27) uvádí, že každá romská rodina chtěla mít co nejvíce synů, což mělo za následek hned několik kladných důvodů. Fyzickou sílu ve sporech a bitkách, společenskou váhu a finanční zajištění, neboť synové, kteří dosud bydlí ve společné domácnosti odevzdávají peníze matce, a to i tehdy, kdy se ožení a přivede si nevěstu, která je novou posilou pro domácnost. Chlapec také neudělá takovou ostudu jako dcera, která bez souhlasu a vědomí rodičů otěhotní.

„Dříve byla romská děvčata poctivá. Neexistovalo, aby se holka s nějakým chlapcem milovala jen tak. Jestliže spolu něco měli, byla z toho obrovská veřejná ostuda, a buď spolu museli pak žít, anebo bylo děvče znemožněné někdy na celý život.“²⁴

Nejstarší bratr má také výsadní postavení mezi sourozenci, kteří ho uznávají a podřizují se mu. Jestliže tuto úlohu nemohl plnit pro mentální nebo zdravotní neschopnost, jeho roli převzal další bratr v pořadí. Role staršího bratra, jak uvádí Šebková(27), vycházela z předpokladu, že má ze sourozenců největší sílu a je nejzkušenější. Má právo mladším sourozencům rozkazovat, zakazovat a trestat je,

²³ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 30

²⁴ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 87

usměrňovat jejich chování, organizovat jim práci, ale i je ochraňovat. I když byl o dva, tři roky mladší než nejstarší sestra, stejně ho musela poslouchat. Když však byla starší o 6–7 let, tak ho poslouchat nemusela, ale on ji také ne, jak uvádí Žigová (29). Za své sestry, na které dohlíží, nese odpovědnost, aby byly počestné, při výběru jejich partnerů má poradní slovo. Šebková (27) se zmiňuje, že dokonce i vdané sestře může rozkazovat a trestat ji. Jestliže matka ovdoví, stává se nejstarší syn hlavou rodiny a rozhoduje jako otec. Matka ho poslouchá a zda se znovu vdá, záleží pouze na jeho rozhodnutí.

Role nejstarší dcery je podobné jako nejstaršího bratra v zodpovědnosti za mladší sourozence, sestry mohla usměrňovat a trestat je, nad mladšími bratry pouze dohlížela. Podle Žigové (29) musela nejstarší sestra v již v útlém dětství umět uklízet, prát a ve 12 letech umět vařit. Měla i za povinnost žehlit košile a kalhoty nejstaršího bratra, on ji zas kupoval „parádu“, aby jej dobře reprezentovala. Po svatbě její roli převzala mladší sestra.

2.8 Vzdělání Romů

2.8.1 Romská školní docházka

Romská vzdělanost byla donedávna jen sdílením rodových tradic, včetně znalosti řemesla.

Romská kultura a romský jazyk hrají velmi důležitou roli v procesu etnické a sociální emancipace Romů. „Proto je nezbytně nutné, aby se ve všech těchto zemích, kde Romové žijí, zlepšovaly nejen jejich sociální a ekonomické podmínky, ale aby byly dány možnosti rozvoji romské kultury, aby se využilo romštiny ve školství, v masově sdělovacích prostředcích, v publikační činnosti a jiných sociálních sférách.“²⁵

České školství, ve kterém Romové nerozumějí vyučovacímu jazyku, a nic ve škole jim nedává pocit vlastní důstojnosti a sebehodnoty. Důležitým faktorem neúspěšnosti romských školáků je to, že neexistují romské školy, které by navazovaly a rozvíjely romskou kulturu. Nečas doslova říká: „Společenská moc dělá naopak všechno pro to, aby romskou kulturu vyhubila, a sdělovací prostředky soustavně šíří ve veřejnosti

²⁵ Hübschmannová, M. - Jazyková práva minorit, Literární týdeník Tvar 1991

představy, že taková kultura neexistuje“. Je jim vnucována představa, že „jsou cizí, méněcenná rasa bez jazyka, bez minulosti a bez tváře.“²⁶

2.8.2 Školní docházka a nedostatky ve školním vyučování

Přestože většina Romů neumí pořádně číst a psát, počítají výborně. Je to ale neposkytnutím toho, co by od školy Romové očekávali, nerespektováním jejich jazyka ani rozdílnosti kulturních a sociálních podmínek. Většina rodičů učivo nezvládá, proto nemohou svým dětem, které mají se školou problémy, nijak pomoci. Vyučováním odlišného jazyka od jejich mateřštiny (tedy jazyka, kterým se mluví doma), je jednou z příčin, proč romské děti jsou ve škole pozadu. „Jednou z nejvýraznějších příčin neúspěšnosti romských dětí při získávání vzdělání je skutečnost, že nezvládají v potřebné míře vyučovací jazyk“²⁷

Nečas(21) hovoří o nízké vzdělanosti romské populace v důsledku časté „neznalosti českého jazyka, horších sociálních podmínek ve výchově dětí i podceňování úlohy vzdělání a kvalifikace neobyčejně nízká a projevuje se značnou negramotností.“²⁸

U neromských dětí je samozřejmá předškolní příprava, zatímco u romských dětí je úplná absence jakékoli přípravy. „Jedním z řešení problematiky vzdělávání romských dětí je zřizování přípravných tříd, kde se děti adaptují na nové prostředí a na školní režim.“²⁹ Tyto třídy by se neměly zaměřovat pouze na osvojení českého jazyka, ale také na rozvíjení romského jazyka, tradic a kultury. Součástí tohoto vzdělávacího programu může být i pomoc romského asistenta, který, jak uvádí Šotolová (28), musí úspěšně absolvovat kurz pedagogického minima, jehož cílem je získání základní orientace v pedagogické a psychologické problematice a osvojení základních komunikačních dovedností“, také základní informace z oboru romistiky.³⁰ Slovní zásobu českého jazyka mají oproti ostatním dětem poloviční a navíc i chápání slov je méně přesné. Tento nedostatek česká škola, taková jaká je, nedokáže napravit, a tak je dítě, byť inteligentní

²⁶ Nečas, C. - Romové v České republice včera a dnes, Olomouc, 1995, str. 87

²⁷ Šotolová, E. - Vzdělávání Romů, Praha, 2000, str. 39 citace

²⁸ Nečas, C. - Romové v České republice včera a dnes, Olomouc, 1995, str. 54

²⁹ Šotolová, E. - Vzdělávání Romů, Praha, 2000, str. 41 citace

³⁰ Šotolová, E. - Vzdělávání Romů, Praha, 2000, str. 45 citace

přeraženo do zvláštní školy. Tam se jeho vývoj zpomalí a problém se reprodukuje na další generace.

Školnímu "gadžovskému" vzdělání nepřipisují velkou hodnotu. „Romové jsou orientovaní hmotně, ve snaze vyrovnat se co nejrychleji po vnější stránce ostatnímu obyvatelstvu. Rom, který se rozhodne pro získání vzdělání, nastoupí nesmírně těžkou cestu, která je svojí náročností naprosto neadekvátní společenské a ekonomické prestiži na jejím konci.“³¹

Romské dítě potřebuje více empatie od učitele. „Vztah učitelů k žákům romského původu je výrazně ovlivňován úrovní vědomostí o romském etniku. Děti vycítí, jaký je vztah učitele k nim.“³²

Důvodem, proč romské dítě dosahuje ve škole horších školních výsledků je, že z obsahu slov učitele, kde porozumí zhruba třetině, mu nerozumí. Romské děti ve škole těžko chápou, že mají pracovat samostatně, doma by byly za podobné chování napomenuty. Romové jsou kolektivní, jsou zvyklí jednat a pracovat pospolu, romské děti jsou pořád pohromadě, společně si hrají.

„Je předsudek považovat Romy za asociály – je to odrazem naší nesociální formy života. Nazýváme je asociálními, jelikož se nechtějí přizpůsobit naší společnosti závisující na individuálním výkonu.“³³

2.8.3 Pohlaví dítěte určovalo vzdělání

Ve výchově byl brán ohled na pohlaví dítěte. Každé dítě mělo určené své povinnosti.

2.8.4 Vzdělání chlapců

Chlapci museli pracovat společně se svými otci, tím se učili otcovu řemeslu (např. v rodině kováře chlapec sháněl staré železo a pomáhal dmýchat měchy). Toto řemeslo bylo tradiční a učilo se mu především nápodobou. Žlnayová (30) uvádí, že

³¹ Šotolová, E. - Vzdělávání Romů, Praha, 2000, str. 39 citace

³² Šotolová, E. - Vzdělávání Romů, Praha, 2000, str. 40,48 citace

³³ Šotolová, E. - Vzdělávání Romů, Praha, 2000, str. 17 citace

chlapci od pátého až šestého roku se drželi otce při všech jeho pracích okolo domu, ale také mimo dům. Kuchař (15) se domnívá, že velkou roli hrála identifikace syna s otcem jako vzorem. Podle Žlnayové (30) otcové zajišťovali obživu několika způsoby, např. řemeslem a hudbou. Chlapci měli možnost výběru, jako hudebníci chodili hrát obvykle od svých dvanácti let jako profesionálové.

2.8.5 Vzdělání dívek, mladá nevěsta

Dívky pracovaly s matkami. Pro dívku bylo důležité především, aby se naučila být dobrou ženou i budoucí snachou. Pečovala o mladší sourozence, připravovala jídlo, chodila s matkou prodávat výrobky na trh apod. Dívka směla před svatbou chodit do společnosti pouze v doprovodu otce, bratra nebo svého budoucího manžela, jak uvádí Lacková (16). Její výchova zpravidla pokračovala po svatbě, kdy odešla do domu rodiny manžela. Zde nesměla udělat ostudu rodině, ze které pocházela. Byla pomocnou silou své tchýně v ženských pracích. Od snachy bylo vyžadováno být čistotná.

Tchýně učila svoji snachu vařit taková jídla, na které je její syn zvyklý. Do chvíle, kdy se jí narodilo první dítě, musela být své tchýni neustále k ruce. Toto období mohlo být pro mladou ženu těžké. Kuchař uvádí, že „stojí na nejnižším žebříčku rodinné hierarchie, protože je žena, je mladá a je cizí. Tato doba trvá 2–3 roky a je velmi tvrdá, protože mladá nevěsta nemá zastání. Teprve až má dvě nebo tři děti a odejde s manželem do nového domu, stává se hospodyní.“³⁴

Mladá snacha přijata do rodiny muže jako její plnohodnotný člen jen tehdy, pokud porodila dítě a osvědčila se v kuchyni.

2.9 Vztah muže a ženy – jejich role

2.9.1 Role ženy a její práva

³⁴ Kuchař, P. Disertační práce str. 58 citace

Muži a ženy měli odlišné role tak, jak je to i v české rodině. O rodinu se musela postarat žena. Tak byla vychovávána. Její povinností bylo zabezpečit chod domácnosti, vychovávat děti a poslouchat svého muže. Měla často ekonomicky důležitější roli. Zajišťovala jídlo, oblečení. Jídlo musela sehnat jakýmkoli způsobem, sbíráním lesních plodů, prací pro sedláky (gadže) vymazávání pecí, prací na poli nebo i žebráním. Od ženy se očekávalo, že obstará děti a nakrmí rodinu. Často se nesnídalo – čekalo se, až žena sežene něco k jídlu. Davidová(2) uvádí, že romské ženy se zabývaly překupnictvím. Skupovaly od vesničanů staré věci, hadry, peří a prodávaly je nebo vyměňovaly za nádobí a jiné průmyslové předměty.

Žena podle Stojky (26) a Lakatošové (17) musela stát po boku svého manžela v dobrém i zlém, starat se o domácnost a vychovávat děti. Měla nižší status než muž a do společnosti mužů nesměla. Kuchař (15) uvádí, že ženy z osady žily v uzavřeném prostředí, byly negramotné, a ve srovnání s romskými muži jejich celková informovanost a přehled byly mnohem nižší. Příležitostná práce u sedláků byla jednoduchá, nevyžadovala kvalifikaci a nedávala příležitost k rozvoji.

Postavení ženy bylo u Romů velmi nízké, podřadné a potupující, jak uvádí Davidová (2). Hübschmannová (12) o vztahu ženy a muže hovoří, že muž byl pro ženu pánem. Romský muž neměl ke své ženě úctu, jak uvádí Davidová (2), rozvody se přesto nevyskytovaly. Žena získala vyšší sociální uznání teprve tehdy, až porodila několik dětí. Po menopauze mohla získat rovnoprávné postavení s muži, zvláště když dovedla moudře rozhodovat. Postavení ženy se projevovalo navenek také tím, že žena kráčela na veřejnosti několik kroků za svým mužem, jak uvádí Žlnayová (30)

2.9.2 Role muže a jeho práva

Romský muž byl hlavou a ochráncem rodiny, nositelem prestiže rodiny. Byl odpovědný za rodinu. Často býval výdělek muže pouze příležitostný, a tak trávil svůj čas sháněním zakázek, udržováním dobrých vztahů s příbuznými a přáteli, urovnáváním svárů mezi rodinami.

Jestliže žena nerodila, muž měl právo ji opustit.

Nevěra muže bývá tolerována, žena dokonce dává často veřejně najevo, jakého má muže sukničkáře. Naproti tomu nevěra ženy je neospravedlnitelná, a tudíž nepřijatelná. Muž ji za ni může opustit a neudělá-li to, velmi tvrdě ji potrestá bitím, zohavením obličeje a někdy i ostříháním dlouhých vlasů dohola, jak uvádí Lakatošová (17).

Romové říkají, že každá žena zná mužovu ruku. Muž bije ženu často ze žárlivosti, což patří k lásce, takže když nebije, je to známkou, že nemiluje. Muž má vlastně jedinou povinnost: odevzdat ženě peníze, které vydělá – pokud ovšem pracuje. V některých osadách nechávali muži na ženách všechnu práci, včetně obstarání dřeva na topení. Hmotným zabezpečením rodiny dával muž rodiny najevo, jak je chytrý a jak se dokáže postarat o svoji rodinu. Lakatošová (17) uvádí, že od muže se očekává lstivost. Není důležité, jak peníze nabyl. Někdy mzdou za práci, státní podporou sociální péče, podvodem apod. „U slovenských Romů byl za dobrého otce považován ten muž, který nepil; dovedl se postarat o děti a domácnost, když matka onemocněla nebo sháněla obživu, a který přinášel do domácnosti peníze. V domácnosti však obvykle nepomáhal.

2.10 Tradice, rituály a zvyky Romů

2.10.1 Různost zvyků v jednotlivých rodech

Komplex současných romských zvyků, obřadů, projevů víry se liší - a to jak celkově, tak podle jednotlivých romských skupin. Příslušníci rozvětvených rodin, "silných rodů", mají dodnes větší autoritu u ostatních a vzájemně si pomáhají.

Zvyky jednotlivých romských rodů se výrazně lišily. Nejlépe jsou popsány zvyklosti okolo narození dítěte, svatby a pohřbu.

Dodržování těchto tradic jednotlivými členy rodin včetně malých dětí sledovala celá velkorodina, okamžitě trestala prohřešky pohrdáním a odměňovala správné chování projevy úcty. Rodina dávala pozor, aby někdo z jejích členů nebyl pro ostudu, ostuda totiž padala na celou rodinu, jak uvádějí autoři Stojka (26) a Lakatošová (17), Kuchař (15), Davidová (2), Hübschmannová (12) a další.

Romové se vyhýbali místům v blízkosti hřbitova, márnice nebo popraviště.

Romové věří v relikty přírodně animistického náboženství, které se projevují vírou v duchy zemřelých, magickými praktikami, zejména milostné a černé magie, věštěním z ruky a hádáním z karet, zaklínáním, uhranutím, lidovém léčitelství, vše je doplněno zařikáváním, zaklínáním, vykonáváním čarovných úkonů, jak uvádí Davidová (2). Romové nemají vlastní tradiční svátky, slaví obvyklé křesťanské svátky s ostatními obyvateli. Nově zaváděný mezinárodní den Romů 8. dubna, zatím nemá tradici.

2.10.2 Tradiční mravy

V romských rodinách se udržovaly tradiční mravy. Bylo například vyloučeno, aby romské dítě mluvilo vulgárně před dospělými. Přísně dbali, aby děti nebyly svědky pohlavního styku, ten se odehrával vždy v ústraní, často v lese. Homosexualitou se dodnes pohrdá. Násilí na dětech bylo naprostou výjimkou. Podle Hübschmannové (12) incest byl ještě v nedávné době u Romů nemyslitelný, byl by považován za největší hřích. Tradiční byl rovněž zákaz odhalování těla, ani v domácnosti se členové rodiny před sebou nesvlékali, nechodili doma ve spodním prádle. Cudnost patřila a v mnoha rodinách dosud patří, k tradičním hodnotám. Jak podle svědectví pamětníků uvádí Hübschmannová (12), děti nikdy neviděly rodiče obnažené. Podobné svědectví uvádí i Kuchař (15) a autorka práce.

K romským tradicím patřila vzájemná úcta, zdvořilost a pohostinnost. I když Romové dodržovali kastovní odstup od jedinců z jiných rodů, zdvořilost, uctivost a pohostinnost se vztahovala i na ně i na neromy.

Dříve platil u většiny romských skupin nepsaný zákon "čisté krve", který zakazoval manželství s jinými etnickými partnery.

2.10.3 Moudrost – zkušenost starších

Moudrost v romské komunitě, tradičně vysoce ceněna, se projevovala jinak než u Čechů. Předávala se prostřednictvím vyprávění o zkušenostech starších, formou příběhu, pohádky, mýtu, přísloví, anekdoty nebo hádanky. Vyprávění je duchovním bohatstvím Romů, jejich životní moudrost, zkušenost, etické normy a filosofie jsou tak uchovány.

Žánrem, který byl považován za nejvyšší, byly tzv. hrdinské příběhy, příležitostně se vyprávěly krátké báchorky, obvykle humorné, ale i strašidelné, nejčastěji o zkušenostech s duchy zemřelých, případně i příběhy, které nebyly pro děti a ty musely odejít. Lacková (16), Hübschmannová (12) také potvrzují, že Romové rádi vyprávějí historky o mrtvých–mulech, kteří navštěvují ty, kteří se provinují proti normám života.

2.10.4 Romská svatba

Jako tradiční svatební obřad je Romům literaturou obecně připisován obřad „bijav“. Je doložen jako obřad, při kterém si mladí přísahali věrnost před „vajdou“, který byl představitelem a zástupcem komunity. Jak Davidová (2) hovoří, tradičním svatebním obřadem mangavipen a ke komunitnímu akceptování partnerského soužití nemusela být žádná další přísaha. Mangavipen měl také několik podob. Tento název nejlépe charakterizuje český výraz „zásnuby“ nebo východoslovenský výraz „pytanky“. Mangavipen má také několik podob. Může mít stejnou podobu jako v majoritní společnosti, v minulosti však mangavipen vystupuje jako samostatný a především jediný obřad stvrzující partnerské soužití, jak uvádí Pelíšková (23)

Další forma partnerského romského soužití je „konkubinát“. Pro minulost i přítomnost platí dvě formy konkubinátu, a to soužití, které po celý život partnerů zůstává nepotvrzeno institucionálním svatebním obřadem, nebo forma tzv. dočasného konkubinátu. Dočasným konkubinátem je označována ta forma soužití partnerů, která je dříve či později stvrzena svatebním obřadem, ať už tradičním nebo institucionálním nebo dnes oběma.

Svatba je chápána jako společenská událost, jde o poměrně nákladnou záležitost a platí zásada, že čím vyšší sociální statut rodiny, tím vyšší musí být náklady na svatbu. Sňatkem se vzájemný vztah mezi romskými partnery nemění.

Podle Pelíškové (23) si obě rodiny rozdělí podíl na přípravě svatební hostiny, nákup jídla a pití. Finančně se podílejí obě rodiny stejným dílem. Velikost svatby záleží nejen na sociálně majetkových poměrech jednotlivých rodin, ale také na délce doby, která uplynula od počátku partnerského soužití. „Koná-li se svatba až po několikaletém

soužití, po narození několika dětí, nebo jde-li o sňatek rozvedených partnerů, bývá svatba zpravidla malá, tichá, za účasti pouze nejbližších příbuzných“³⁵

Někdy byla romská svatba velmi jednoduchá, svatební hostinou se potvrdil svazek mladých a mohli spolu žít.

V některých rodech se nevěsta kupovala, zpravidla rovněž dostávala věno. Při svatební hostině se „vybíralo na nevěstu“, buď tancem s nevěstou nebo se peníze vložili do košíku. Ty se pak použili na svatební náklady nebo vybavení domácnosti. Nevěsta po svatbě odcházela do rodiny ženicha, kde byla dále vychovávána tchýní. Byla jí rovněž svěřena péče o mladší sourozence ženicha či jeho synovce a neteře. Až do doby, než měla vlastní dítě, byla plně podřízena tchýni.

Žlnayová (30) hovoří o mladé nevěstě, která měla nejnižší status v rodinné hierarchii.

Davidová(2) uvádí, že právoplatným pro ně byl jejich svatební obřad, který byl založen na faktu, že kolektiv jejich osady či komunity schválí to, aby dva jedinci začali žít společným životem. Hübschmannová (12) se o manželství vyjadřuje, že přestože o výběru partnera a uzavření manželství rozhodovali rodiče a manželství byla uzavírána ve věku nezletilosti manželů, rozvodovost byla ojedinělým jevem.

2.10.5 Narození dítěte

Před narozením dítěte těhotná žena dodržovala pravidla pro těhotné, jak uvádí Lacková (16). Starší ženy dávaly pozor, aby se těhotná žena nepodívala na žábu, hada, slimáka. „Jakmile sáhla na psa nebo na kočku, volaly ostatní: „Nedotýkej se toho, porodíš zrudu!“³⁶ Žena se nesměla polekat, a když se už polekala, nesměla si položit ruku na tělo. Věřilo se, že dítě pak bude mít na stejném místě oheň, rudou skvrnu. Lacková (16) uvádí, že pokud měla těhotná žena chuť na nějaké jídlo, dostala tolik, kolik chtěla, i když patřila k zneprátelené rodině. „Kdyby těhotná nedostalo to, na co má chuť, mohla by potratit. Jinak se těhotným neustále připomínalo, aby zpívaly, že dítě bude veselé a

³⁵ Pelíšková, V. – Cikáni v průmyslovém městě, Zpravodaj, 1988, str. 38 citace

³⁶ Říčan, P. - S Romy žít budeme – jde o to jak, Portál, 1998, č. 23, str. 50 citace

bude z něho muzikant, aby neproklínaly a nemluvily sprostě, aby se nezlobily a snažily se myslet na samé hezké věci.“³⁷

Novorozeně bylo co nejdříve pokřtěno. Romové věřili, že je to důležité, aby dítě žilo a bylo zdravé. Křtiny se většinou slavily v kruhu širší rodiny, dítěti byly přinášeny drobné dárky. Důležitou roli měl a dosud mnohde má, kmotr dítěte. Zpravidla byli za kmotry vybráni starší, váženější a bohatší členové rodů, ze kterých rodiče dětí pocházeli, ale často byli o kmotrovství žádáni i bohatší neromové (sedláci). Hübschmannová (12) tento vztah popisuje, že sedlák kmotr se pak musel postarat o to, aby rodina jeho kmotřence neumřela hladu. Kmotřenec musel sedlákovi na oplátku pomáhat. Odměnou se pak dávaly především základní potraviny, jako mouka, mléko, někdy tvaroh, zelí. Hübschmannová (10) uvádí, že někdy dostávali obnošené šaty. Pelíšková (23) uvádí, že absence křtu je podle současné komunitní normy posuzována značně negativně.

Kmotr měl i po křtu k dítěti povinnosti, měl však i možnost mluvit do výchovy dítěte. Narozením dítěte se změnilo postavení snachy vůči tchýni.

„Když dítě brečelo a nebylo k utišení, věřili Romové, že je někdo uhranul. A věří na to dodnes. Když byly mojí Máně dva roky, uhranuli mi ji, že z toho div neumřela.“³⁸

Proti uhranutí se vzal hrníček s vodou, vybralo se z plotny na pokličku devět řevavých uhlíků a obráceným nožem se házely do vody. Kolik jich kleslo ke dnu, tolikrát bylo dítě uhranuté. Dítěti se museli umýt tou vodou oči, pusinka, spánky, pod paždičkem, nožičky. Zbytek vody se stříkal na panty u dveří a do rohů světnice. Pelíšková (23) říká, že zbytek vody se má hodit na psa nebo kočku, tak uhranutí přejde na zvíře.

Pelíšková (23) popisuje, že se o uhranutém dítěti říká, že mu „spadlo z vočí“ . Před uřknutím se dítěti uváže červená stužka na zápěstí a nechá se mu přibližně do jednoho roku. „Uřknout dítě může kdokoliv z lidí, kromě příbuzných.“ Uřkne dítě tak, že se na něj „upřeně nebo náhle podívá, nebo také tak, že chválí, že má hezké oči, vlasy, nebo vůbec jeho vzhled.“³⁹

³⁷Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 50

³⁸Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 48

³⁹Pelíšková, V. – Cikáni v průmyslovém městě, Zpravodaj, 1988, str. 9 citace

U novorozeněte byla jakákoliv anomálie považována za vzácnost a dítěti se předpovídal další osud. Například dítě narozené se zubem, nebo s „kouskem placenty, která ulpěla na hlavě děcka“ se předpovídala moudrost a věštecké schopnosti.⁴⁰

2.10.6 Tradice ohledně jídla

Způsoby stravování podle Davidové (2) patří k nejkonzervativnějším etnickým charakteristikám. Obstarávání potravy bylo výhradně záležitostí ženy.

Hübschmannová (10), (12) informuje o rituální čistotě, kterou romské ženy dodržovaly při vaření. Některé potraviny byly považovány za nečisté (např. maso některých zvířat), všechny potraviny se stávaly nečistými, pokud byly znovu přihřívány, upadly na zem nebo do nich spadl vlas. Každá rodina měla svou technologii přípravy pokrmů a přísně dbala na její dodržování.

Také dnes někteří Romové, i když mají doma ledničku, potraviny nepřihřívají, ale nesnědené vyhazují. Toto původně nezbytné hygienické opatření bylo jistě užitečné i v zemljankách a chatrčích v osadách na Slovensku, dnes ale zhoršuje sociální situaci i bez toho nejchudší skupiny obyvatel.

U sociálních pracovníků pak vyhozené potraviny vyvolávají dojem, že na tom ti Romové nemohou být tak zle, když i potraviny vyhazují.

Podle Davidové (2) byl jídelníček jednotvárný. Maso se hlavně vařilo, podávaly se k němu hlavně brambory. Vařily se halušky s masem, zelím nebo tvarohem. Slavnostní jídlo byl zelný list, plněný mletým masem. Nečas (20) uvádí, že v výživě i dnes chybí dostatek mléka, zeleniny a rostlinných tuků. „Jídla se stále opakují, zejména jednoduché druhy polévek, podřadnější vařená masa, uzeniny a alkohol, nyní nejčastěji pivo, dezertní vína a lihoviny“.⁴¹ Pokud byly peníze na jídlo a alkohol – slavilo se, když došli peníze na jídlo, nastalo hladové období. Základními potravinami byly maso, mouka, sádlo, sůl. Některé potraviny dostaly ženy usedlých Romů za služby u sedláků, některé vyžebrały a některé ukradly na polích. Obvykle se nepřipravovalo jídlo

⁴⁰ Pelíšková, V. – Cikáni v průmyslovém městě, Zpravodaj, 1988, str. 11 citace

⁴¹ Nečas, C. - Romové v České republice včera a dnes, Olomouc, 1995, str. 53

pravidelně, ale pouze jednou denně, až když měly děti hlad. Nebylo zvykem jíst ráno, v poledne a večer v pravidelný čas.

„Ženy kočovných Romů kradly nejvíce drůbež, kterou pak upravovaly vařením v kotlíku nebo pečením v ohni, zabalenou i s peřím v hlíně. Podle svědectví Rudolfa Daniela, jak je uvádí Davidová (2), byl velkou pochoutkou ježek, pečený podobně.“ Kuchař a Lacková (16) uvádí, že o svátcích se kupovalo maso. Na velikonoce šunka nebo uzené. „Lidé je dávali do oken, aby každý viděl, co všechno mají. Pekly se buchty a ty se také dávaly do oken“.⁴²

2.10.7 Romské kroje

Podle Davidové (2) byl oděv závislý na životní úrovni a na estetických kriteriích. Romové v osadách nepoužívali různé druhy oděvů na práci nebo na spaní. Děti chodily většinou naboso, oděvy nosily po dospělých. Romové si oděv sami nevyráběli, ale starší druhy oděvu získávali od sedláků, nebo si je nechávali šít.

U Olašských Romů mužů byl charakteristickým znakem klobouk, u žen dlouhá barevná sukně a šátek.

Nečas (21) uvádí, že ženy se odívaly do široce nabíraných nebo skládaných sukní, blůzky s dlouhými rukávy a šátek. Obliba nápadné barevnosti a ozdob. Jak uvádí Davidová (2), oděvem byla vyjádřena také role ve skupině. Například vajda měl na vestě stříbrné knoflíky. Lakatošová (17) popisuje romský kroj z pravého kašmíru.

Tradiční romské kroje se postupně přiblížily oblékání ostatního obyvatelstva. Přesto zde zůstalo několik prvků, které dodnes odlišují tradiční Romy. Ženy střední generace dosud upřednostňují pestřejší oblečení a muži tmavší obleky, mládež se však obléká podle současné módy. Mládež, podle Nečase (21), vynakládá nemalé částky na módu s výstředním až přehnaným vkusem, nebo poslední módy.

⁴² Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 62

2.10.8 Svátky

Romové, přestože byli chudí, o svátcích slavili a kupovali maso. Někteří šetřili celý rok, jak uvádí Lacková (16) a nakoupili šunku a uzené, pekli buchty a „dávali je do oken, aby každý viděl, co všechno mají.“ Na Popelční středu pohřbívali romští hudebníci basu. Muži se oblékli slavnostní černé šaty, bílou košili. „V krčmě pod stolem ležela basa jako mrtvola, muži nad ní naříkali, plakali, kvíleli“. Pak nastal sedmítýdenní půst. Po tu dobu muzikanti nehráli a nastaly „těžké časy“.⁴³

„O novoluní muži vycházeli ven a s obnaženými hlavami se klaněli novému měsíci. Nesli s sebou vědro vody a ve vědru drobné peníze. Věřili, že jak poroste měsíc, bude se rozmnožovat i jejich bohatství.“ Někde se tento zvyk dodržoval na Nový rok nebo na Štědrý den.

Někteří Romové uctívali měsíc, slunce, vítr, hvězdy, oheň. Před nimi nekleli a nemluvili sprostě, protože věřili, že jsou to živé bytosti, vyzařující velkou sílu, která by je mohla i zničit. Když někdo ochrnul, říkalo se, že ho „obešel prokletý vítr“.⁴⁴

Vánoční svátky nazývají Romové Karačoňa a v jejich oslavách se prolínají prvky převzaté od majoritní společnosti s vlastními romskými tradicemi. I po mnoha staletích odráží jejich indický původ. Romské Vánoce se odlišují od Vánoc českých, odpuštěním a usmířením a vzpomínáním na zesnulé příbuzné.

Romové se na Štědrý den stejně jako gadžové postili. Štědrovečerní večeři vždy připravovala matka s dcerami.

Stromeček zdobili chlapani a také chodili prosit sedláky o slámu, kterou potom rozložili na podlaze. Místnost připomínala jesličky, kde se narodil Ježíšek. Nejstarší člen rodiny měl před večeří proslov, poté pronesl přípitek a požehnání a vzpomínalo se na zemřelé. Zapálily se jim svíčky a dalo jídlo od každého chodu na misky, které se položily do kouta nebo na okno.

Vánoční hodování nastalo den po Štědrém dnu, při kterém se Romové scházeli a jedli i masitá jídla. Konali se společné hostiny, při kterých si opět přáli štěstí a zpívali se staré romské písně.

⁴³ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 62

⁴⁴ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 63

Romové se připravovali v době adventu na nadcházející vánoční svátky. Bílily se stěny, uklízel se celý dům a nakonec se upravovala podlaha. Romové neměli dřevěnou podlahu, tak se potírala žlutým jílem. Shánělo se jídlo na vánoční svátky během adventu. Romské děti se na Vánoce tak těšily proto, že se konečně mohly jednou za rok do sytosti najíst. Lacková (16) popisuje, že obec pořádala den před Štědrým večerem nadílku pro Romy, ve které se rozdávaly obnošené šaty.

Romské Vánoce již nejsou takové, jako v minulosti. Ale zůstávají i přesto svátkem, kdy se sejde celé příbuzenstvo, oslavuje a vzpomíná.

Podle Davidové (2) byl Štědrý večer vždy centrem vánočních oslav, měl však zcela jinou náplň. Rodina se shromáždila okolo stolu nebo na zemi a než začali všichni společně jíst, vešel dovnitř nejstarší muž rodiny a vinšoval všem ustálenou formulí všechno nejlepší, zdraví, štěstí a hodně dětí a peněz, a hlavně to, aby příští rok byl pro ně všechny lepší než předešlý. Potom si se všemi připil pálenkou, a teprve tehdy mohla rodina začít jíst a pít.

Kuchař (15) popisuje slavnostní dny kde se „neoslavovalo v intimitě vlastní rodiny, ale společně s ostatními společným pitím a tancem. Mladí Romové také chodili po koledě. Romští muzikanti chodili hrát po některých slovenských rodinách“.⁴⁵

2.10.9 Odpuštění a usmíření

Odpuštění a usmíření je pro Romy velmi důležité. Původ tohoto rituálu je z dob, kdy byli Romové zcela izolovanou skupinou, a proto museli být mezi sebou velmi solidární. Nemohli spolu žít v nesvárech, protože v komunitě, ve které žili, byli zcela závislí. K posílení vztahu mezi lidmi v komunitě či rodině využívali Romové vánočního času. Chodili jeden druhého odprošovat, ať byli sebevíc znesváření, aby si odpustili.

⁴⁵ Kuchař, P. Disertační práce str. 60 citace

2.10.10 Duchové mrtvých předků – mulo

Vánoční vzpomínání souvisí s vírou Romů. Věří, že duše člověka přesahuje a existuje i po odchodu těla na onen svět. Romové říkají duchům mrtvých předků mulo a snaží se být s muly zadobře, aby jim mulové neškodili. O Vánocích si je usmiřují tím, že jim dávají na okno nebo do koutů pokoje jídlo, aby je nechodili strašit. Povídají a vzpomínají o Vánocích na ně.

„Všichni Romové, co jich na světě je, věří, že duše mrtvých, mulové, se vracejí na zem a pouštějí hrůzu na živé. Vracejí se z různých důvodů. Chtějí se pomstít někomu, kdo jim ublížil nebo zůstal něco dlužen, nebo je něco trýzní, nesplnilo se jim nějaké přání, nebo se jim stýská po příbuzných. Mstiví mulové pustí na člověka takovou hrůzu, že ztratí řeč a může i onemocnět, nadělají mu modřiny, svedou ho z cesty, házejí nádobí, chřestí na půdě řetězy a vyvádějí všelijaké mrtvolné skopičiny.“⁴⁶

2.10.11 Úmrtí

Mimořádnou pozornost Romové věnovali obyčejům při úmrtí člověka. Zachovávají představu, že pro umírajícího si přichází někdo z dříve zesnulých členů rodiny, který u něj zůstává až do pohřbu. Poté ho odvádí na onen svět. Mrtvému se do rakve vkládají jeho osobní i hodnotnější předměty např. prsteny, náušnice, hodinky, housle někdy Bible. Zesnulému se do ruky dávají drobné mince. Až do pohřbu (od chvíle skonu) u mrtvého bdí - vartují.

Vartování má svá pravidla, hrají se karty, vyprávějí se příhody ze života zesnulého, nesmí se zpívat, tancovat, přitukávat skleničkami. Před vypitím své první skleničky každý trochu odlije na památku zesnulého nejdříve na zem. Po nějakém čase po pohřbu navštíví nebožtík pozůstalé, aby jim sdělil, jak se mu pohřeb líbil. Svou přítomnost projevuje různými znameními, zvuky, zjevuje se ve snech. Pohřby Romů bývají různě nákladné. Romové také dodržovali zvyk při úmrtí, kdy pálili osobní věci zemřelého.

⁴⁶ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str. 72

2.11 Endogamie

V prostředí romského etnika byla sociální endogamie při výběru partnera jednou z kdysi výrazně udržovaných norem. Sociální rozvrstvení romské komunity bylo v minulosti určováno především způsobem obživy, resp. obživným zaměřením jednotlivých rodin.

Pelíšková (23) uvádí, že hlavní indikátory určující sociální diferenciaci romské společnosti v současnosti představují patrně prostá výše příjmu, zaměstnanost jednotlivých členů rodiny a určitý stupeň výchovy dívky k vedení domácnosti.

Avšak i tyto nové faktory sociální endogamie, stejně jako tradiční kritéria výběru, lze v současnosti mnohem snadněji porušit. Dále uvádí, že vnitřní společenské vazby jsou dnes natolik narušeny, že společenský dopad při vybočení z normy není tak citelný jako dříve a výběr partnera víceméně závisí jen na vůli každého jedince. Většímu rozšíření etnicky smíšených manželství však brání objektivně existující socioekonomická distance i odmítavý postoj majoritní společnosti, která nadále udržuje od Romů společenský odstup, podmíněný přetrvávajícími rozdíly v životním způsobu, myšlení, v kulturní úrovni obou společenství i mnoha dalšími faktory.

Jedním se základních omezení při volbě partnera v romské komunitě bylo podle Pelíškové (23) vždy omezení výběru partnera v majoritní společnosti. Toto omezení bylo v minulosti dáno vzájemnou izolovaností romské etnické minority a lokální majority, způsobenou jak odlišnou sociokulturní úrovní romské populace, tak její výraznou antropologickou a subsistenční charakteristikou. Masová migrace z původně venkovského nebo příměstského prostředí na Slovensku do českých průmyslových měst a po zapojení Romů do pracovního procesu se kontakty s majoritní společností neustále prohlubují, a jak uvádí Pelíšková (23), tím se historicky podmíněná izolovanost romského obyvatelstva se postupně snižuje. Jedním z dokladů mnohem intenzivnějších vzájemných kontaktů obou etnik může být přibývající počet etnicky smíšených manželství.

Výzkum počtu smíšených manželství Roma a neroma (gadže), který byl v 90. letech proveden na Kladně jasně ukazuje, že podíl smíšených partnerství střední a mladé generace se zvýšil na pětinu až čtvrtinu z celkového počtu uzavřených manželství. Tento jev je možné vysvětlit intenzivnějšími kontakty romského obyvatelstva s majoritní

společností, ale také ho lze považovat za projev stoupající snahy mladé romské generace o vyrovnání se s životní úrovní majoritní společností prostřednictvím smíšeného sňatku.

„Výsledky výzkumu napovídají, že smíšené sňatky mají v romské komunitě na Kladně vysokou společenskou prestiž i přesto, že se smíšená partnerství často rozpadají. Skutečnost, že romský partner (partnerka) byl přijat členem majoritní společnosti a navíc bylo jejich partnerství úředně stvrzeno, byť i na krátkou dobu, dává patrně Romům pocit, že stojí na vyšší úrovni než ostatní členové komunity.“⁴⁷

O gadžovských děvčatech se říkalo, že „jsou po našich mužích jak divá, a Romům zase dělalo ohromně dobře, že za nimi lítají bílé holky.“⁴⁸

Přesto musím konstatovat, že z mého vlastního výzkumu vyplývá a potvrzuje to i výzkum Pelíškové (23), že tato smíšená partnerství z pohledu majoritní společnosti jsou považována spíše za nežádoucí. Svědčí o tom i skutečnost, že ve smíšených manželstvích bydlí gadžo buď u rodiny svého romského druhu než naopak, anebo mají vlastní byt a rodiny se příliš nestýkají. „Bílá rodina se od svého člena, který se prohřešil partnerstvím s Romem, stále ještě distancuje.“⁴⁹

2.12 Romové dnes

2.12.1 Změny ve způsobu života

Stále hlubší změny v jejich společenské pozici, ve způsobu života, kultuře a hodnotové orientaci v celém romském společenství probíhají v současné době u Romů. Romská populace se v průběhu uplynulých let zásadně změnila vnitřní strukturou, počtem a územním rozložením, prohloubením vnitřní diferenciací podle jednotlivých etnických podskupin, ale i v důsledku nové vnitřní společenské hierarchie, změnami života a kultury, celým charakterem této národnostní skupiny, oproti předchozímu stavu.

Davidová (2), Pavelčíková (22) a Nečas (20) se shodují, že za těmito změnami stojí násilná migrace, která je v každém důsledku silným zásahem do života jednotlivců, rodin, rodů a komunit. Zachovat původní způsob života je v nových podmínkách často

⁴⁷ Pelíšková, V. – Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, Zpravodaj, 1988, str. 25

⁴⁸ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, Triáda, str. 148

⁴⁹ Pelíšková, V. – Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, Zpravodaj, 1988, str. 26

nemožné. Kuchař (15) uvádí, že důsledkem migrace „dochází k narušení tradičních způsobů chování a oslabení sociokulturních regulačních mechanismů. To se pak může projevat ztrátou identity a pocitu vykořeněnosti. Vnějšíkově pak zvýšeným nárůstem negativních krizových jevů a konfliktů s majoritní společností.“⁵⁰

Tradiční romské společenství se svými vnitřními zákony a normami bylo v podstatě rozbito, přičemž předchozí skupinové zákony a tradiční hodnotový systém nejsou obvykle nahrazovány novými, lepšími. Na jedné straně bylo u větší části Romů dosaženo sice zvýšení sociálně- ekonomického postavení, pokud jde o životní úroveň a některé změny v materiální kultuře a ve zvýšení vzdělanosti, na straně druhé však - v důsledku nerespektování etnicko-národnostní specifiky Romů - narůstala celá problematika v kvalitativně jiných směrech. Systematické potlačování tradičních romských hodnot - projevů života, kultury a jazyka - po více než čtyřicet let způsobilo, že část Romů, zejména mladých rodin ve městech, se začala za svůj romský původ stydět, přestala mluvit romsky a své děti mateřský jazyk neučila, a tak se postupně stali asimilovanými, ztráceli tak vztah ke své etnicko-národnostní identitě, protože tato identita a jejich specifická nebyla akceptována.

Lacková (16) popisuje vlastní strach z posměchu takto: „Na jedné straně jsem byla průbojná a na druhé straně jsem se vždycky ostýchala. Zním hodně Romů, kteří jsou vzdělaní, „na úrovni“...a přesto se nikdy nezbaví úzkosti před gádži. Bojí se, že se nějak nevhodně zachovají, že nepochopí, oč gádžům jde, že řeknou něco špatně, že si udělají ostudu, a že se jim gádžové budou po straně smát.“⁵¹

Konzumní a maloměšťácký způsob života začíná u řady Romů převažovat, jak uvádějí Davidová (2), (3), Pavelčíková (22). Mnozí přitom opouštějí své pozitivní tradiční hodnoty. Vztahy mezi členy velkorodin slábnou, že nebýt pohřbů, už by se nesešli.

Díky střetu hodnotových soustav migrantů a příslušníků majority, kdy se vyskytují odlišné přístupy, vycházející z odlišného kulturního základu. Nepochopení hodnot Romů a jejich specifčnosti vede ke konfliktům s majoritní společností.

⁵⁰ Kuchař, P. Disertační práce str. 83 citace

⁵¹ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str.168

Kuchař (15) uvádí několik příkladů odlišných postojů Romů a majoritní společnosti: vztah ke svěřenému majetku (Romové neznají trvalou péči a její zkvalitňování – např. bydlení), chápání morálky (mezi „svými“ Romové nepáchají krádeže, ale okrást gadže je legitimní), vztahu ve vzdělání, vztahu k práci (Romové vnímání majoritou jako nespolehliví, není důležité dlouhodobé plánování, ale momentální potřeba a vhodná příležitost), vztahu muže a ženy, výchovy dětí, což má za následek zneužívání systému sociálních dávek, rozpadu tradičních pozitivních vzorců chování v anonymním prostředí průmyslových center (stejný názor mají i autoři Pavelčíková (22), Davidová (2), Hübschmannová (12) a Nečas (20). Říčan (25) ještě dodává odkládání dětí do dětských domovů, rozpadu rodin a prostituci.

Pelišková (23) hovoří o odkládání dětí do dětských domovů, který je v příkrém rozporu s tradiční morálkou Romů, ale důvodem je také změna v názorech a hodnotových vzorcích cikánských matek a rodin. Zajímavý je však postřeh Hübschmannové (16), která přirovnává cikánské dítě ve vztahu se školou jako macešský. „Kdo se může divit, že tam nechce chodit? Když romské děti nechodily do školy, přicházely sociální pracovníce v doprovodu esenbáků s vlčáky a odebíraly je ze „zaostalého prostředí“ na převýchovu v „socialistického člověka“. Donedávna tvořily osazenstvo dětských domovů z osmdesáti procent romské děti. Když se zoufalí rodiče postavili autoritě na odpor, případně s nožem v ruce, ocitli se v nápravném zařízení pro útok na veřejného činitele.“⁵²

Šotolová (28) a Nečas (20) uvádějí, že když se stát v uplynulých čtyřiceti letech snažil Romy asimilovat a integrovat, chybně předpokládal, že materiálním dostatkem se změní i jejich duševní svět. „Vztahy mezi příslušníky majoritní populace a Romy se nezlepšily.“⁵³

Tradiční Romové, kteří cítí své romství, a snaží se o návrat k jazyku a jak uvádí Holomek (8) „o posílení sebeuvědomění i sebevědomí i občanského postoje jako způsob integrace Romů do společnosti.“⁵⁴

⁵² Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č. 16, str.10

⁵³ Šotolová, E. - Vzdělávání Romů, Praha, 2000, str. 23 citace

⁵⁴ Holomek, K. - Romská menšina v ČR, 1999, str. 50 citace

Jestli se bude vyvíjet tento postoj takto dále, bude se ztrácet vlastní sebeuvědomění, romský jazyk a kultura a bude nadále na prvním místě pro Romy materiální stránka hodnot. Hübschmannová (12) hovoří o romských tradičních hodnotách, které pomáhají z dlouhodobého hlediska mnoha generacím v určitých životních podmínkách přežít a udržet kvalitu života. Dále hovoří o cti, slušnosti, úctě, vychovanosti, poctivosti, pohostinnosti, zdraví, o významu rodiny a příbuzenstva, vzájemné solidaritě v obtížích, zpěvu, umění se bavit a žertovat, vyprávět pohádky, schopnosti odpouštět, o čistotě srdce a životě v souladu s Bohem, Romové si uměli vážit jeden druhého a víc si navzájem pomáhali.

2.12.2 Nové jevy v romské společnosti

Dodržování tradic a odlišné zvyky se v nejmladší generaci ztrácí. Mladí Romové jsou často více ovlivněni školou a především televizí. Rodí se mezi Romy vlastnosti jako nedůvěra, podezřívavost, nenávisť a neochota, které vznikly díky smutné historii. Dříve neslýchané jevy se dnes častěji objevují v romské společnosti - neúcta ke starším, rozvodovost, neochota pečovat o vlastní děti, prostituce, kuplířství, lichva uvnitř rodu, drogy. Říčan (25) uvádí, že tyto jevy, byly v původní tradiční kultuře romského etnika nemyslitelné. Jde zejména o odkládání dětí do dětských domovů, rozpady rodin a prostituci.

V současné době se někteří romští intelektuálové v rámci národního obrození snaží o obnovení tradic, tradičních hodnot romské kultury a znovuzavedení některých zvyků.

2.12.3 Profese Romů

Většina Romů dnes pracuje v nekvalifikovaných dělnických profesích, jako je stavebnictví, těžba dřeva, na železnici, různé výkopové práce a očista měst. Z údajů ze sčítání lidu z roku 1991, jak uvádí Kuchař (15) je mezi Romy zastoupen podíl dělníků u mužů 74,1%, u žen 72,4%. Holomek (8) uvádí, že odhad procenta nezaměstnanosti je 60 až 90% podle regionu a lokality. Nezaměstnanost je důsledkem nedostačující a nízké

úrovně kvalifikace Romů, poněkud méně také důsledkem předsudků ze strany zaměstnavatelů a jejich neochoty zaměstnávat Romy.

2.12.4 Co si myslí Romové o bílých?

Zaznamenávám zde zajímavé postřehy některých autorů, kteří se vyjadřují o tom, co si myslí Romové o „bílých“ a také, co říkají „bílí“ o Romech.

Co říká paní JUDr. Klára Samková - Veselá – advokátka na otázku, co Romové vytýkají Čechům? „Pravdou, kterou si Češi snad nikdy nepřiznají je, že Romové Čechy (a všeobecně euro-americkou kulturou) hluboce pohrdají, neboť ji považují za kulturu, jíž jsou zcela cizí pravé hodnoty lidského života. Věčným zdrojem smíchu mezi Romy na adresu gadžů je věčná česká chamtivost. Patolízalství, donašečství, snaha vyšplhat se tomu druhému po zádech pro vlastní tučnější zisk a všechny formy honby za bohatstvím. Romové pohrdají Čechy za to, že neumí držet slovo, že sami kradou a přitom si osobují právo Romy soudit. Naprosté pohrdání pak ze strany Romů přináší Čechům jejich chování k postiženým, starým, nemocným. V tradiční romské rodině a společnosti je nutno se postarat o všechny - včetně přestárlých rodičů a mentálně retardovaných dětí.“⁵⁵

Kuchař (15) uvádí: „Mladí Romové se opakovaně přesvědčují, že většina příslušníků majority nerozlišuje mezi Romy podle osobních vlastností a kvalit, ale že všechny Romy „házejí do jednoho pytle.“

„Je moudré neříkat gadžovi pravdu; je mocný, může toho zneužít a ty se spravedlnosti nedovoláš (tobě nikdo nebude věřit, protože jsi Rom). Také gadžovi přímo neodporuj; kývni na to, co chce slyšet.“⁵⁶

Lacková (16) říká: „Gádzové o nás říkali: Cikáni si žijou jako šnepi. Šnep je prý takový malý ptáček, který vůbec nejí a jenom zpívá. Já myslím, že takový ptáček neexistuje. Ale pravda je, že když nebylo co jíst, hráli jsme a zpívali a na bídu se zapomnělo.“

Výstižný popis ukazuje Lacková (16), která uvádí, že Romové jsou nejchoulostivější na to, když se o nich řekne cikán. „To je tak ponížené a zneuctěné slovo,

⁵⁵ názor paní Samkové-Veselé, <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18875>

⁵⁶ Kuchař, P. Disertační práce str. 112, 128 citace

že nám zní jako nejhorší nadávka. Jak by ne, když Slováci říkají namísto nelži necigaň. Anebo špinavý jako cikán, otrhaný jako cikán, hladový jako cikán, krade jako cikán, nepořádek jako v cikánském táboře! Jak se potom ti Romové, kteří nejsou ani otrhaní, ani špinaví, ani nelžou, ani nekradou, nemají cítit dotčení, když se o nich řekne cikán?⁵⁷

Je opravdu těžké vžít se do jejich životů a procítit jejich hluboké rány, které jim způsobily nevzdělaní gadžové. Pokud člověk neprožije, jakému pohrdání museli během historie až do současnosti čelit, jen stěží pochopí to, co oni opravdu cítí.

2.12.5 Sociální prevence

Po roce 1990 získal problém romského etnika další dimenze. Vedle již tradiční dimenze sociální tu přibyla dimenze politická a právní. Romové se stali aktivním subjektem společenského dění nejen na celostátní úrovni, ale i na úrovních lokálních. Při sčítání lidu v roce 1991 byla Romům poprvé dána možnost přihlásit se k romské národnosti (této možnosti využilo téměř 33000 Romů). Vznikla celá řada romských politických i zájmových organizací. Nebývale se rozšířil i okruh neromů, kteří se začali aktivně o život i problémy Romů zajímat. Z tzv. romské problematiky se postupně stalo významné politikum. Jak uvádí Gjuričová (6) „na deseti vysokých školách jsou zřízeny studijní obory, které připravují studenty na práci s romským etnikem. V systému základního vzdělávání bylo zřízeno i několik desítek přípravných tříd.“⁵⁸

Většina romských a proromských (pseudoromských) občanských organizací vznikla až po roce 1989. Romové sami neměli pro tuto formu hájení svých zájmů žádné vhodné, vlastní tradicí podmíněné vzory, ani představy o fungování občanské společnosti, ani zkušenosti z možnosti hájit svoje zájmy jako celku pomocí občanských

⁵⁷ Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, č.16, str.89, 54

zájmových sdružení. Na rozdíl od majoritní společnosti byli Romové vůbec poprvé v historii postaveni před tuto možnost. Až do současnosti se vždy organizovali podle rodin, případně kmenů či příbuzenských vztahů a ve svém čele měli svoje vůdčí osobnosti (vajdy), ale nikdy se nestrukturovali ani neshromažďovali na bázi shodných zájmových činností, profesních oborů nebo lokalit. Byli zvyklí buď dobrovolně nebo nedobrovolně přijímat rozhodnutí decizních center nebo rozhodnutí majority neplnit, podřizovat se vlastním vůdčím osobnostem, lidem, kteří nesou v jejich rodinách a velkorodinách vysokou prestiž. Demokratické formy volby vlastních představitelů do politických stran či jiných zastupitelstev a nehierarchické vztahy nejsou vlastní jejich typu kultury.

Většina projektů a občanských sdružení na pomoc Romům je zaměřena na zlepšení jejich vzdělání, na pomoc školám, na časopisy a získávání kvalifikace. Čistě romské projekty a čistě romská občanská sdružení jsou převážně zaměřena na rozvíjení folkloru, na taneční a pěvecké soubory. Romové v tomto směru pouze pokračují v trendu, který byl vůči minoritám zaveden za minulého režimu, tj. v redukci národností na folklor. Jiná specifika jejich činnosti zatím chybí. Romské iniciativy kopírují, napodobují činnosti, které jsou obvyklé v majoritní společnosti.

Finanční příspěvky, které dostávají romské a proromské organizace, jsou v průměru mnohem vyšší, než jaké jsou poskytovány jiným minoritám v ČR. Haišman (7) uvádí, že Nadace Rozvoje občanské společnosti (NROS) dala na projekty s problematikou řešení postavení menšin 9557 845 Kč. Z této částky získaly více než 66,5 % projekty romské a proromské.

58 Gjuríčová,J. – Na okraji, Praha, 1999, str. 23 citace

Gjuričová (6) uvádí, že „od počátku roku 1993 se vláda České republiky na svých čtrnácti zasedáních přímo nebo nepřímo situací Romů zabývala. Řadu kroků učinili i Romové samotní. Přesto se zdá, že zatím bez výraznějšího úspěchu. Příčiny této skepse lze vysvětlit mnohými omyly, jichž se dopustily centrální orgány před rokem 1990, ale i chybami politiky současné. Ideologizace přístupu se u mnohých změnila v idealizaci problému.“ 59

Podle Gjuričové (6) a Haišmana (7) jsou to zejména tyto aspekty: na politické úrovni a v kulturní oblasti byla sice etnicita Romů akceptována, prakticky však jen v ojedinělých případech, vláda neformulovala ve vztahu k romské minoritě zřetelné politické cíle, nezpracovala program řešení situace sociálně deprivovaného romského etnika ani mechanismus podpory tohoto programu na místní úrovni, právní systém nedokáže účinně čelit projevům diskriminace ve společnosti a zajistí právní ochranu občanům proti předsudkům a zlovůli některých úředníků, na centrální úrovni nefunguje instituce, která by vývoj situace romské populace v jednotlivých regionech státu systematicky sledovala, formulovala priority v této oblasti, poskytovala okresním a místním úrovním potřebné informace, vedla databázi úspěšných projektů a přehled o vynaložených finančních prostředcích ze státního rozpočtu na jejich realizaci, aktivity jednotlivých resortů jsou roztržštěné a ovlivňované subjektivními postoji jednotlivých pracovníků, a také mnozí Romové jsou jen pasivními objekty společenského dění, jsou převážně závislí na svých sociálních právech a na solidaritě ostatních občanů. K těmto problémům se po roce věnovala vláda České republiky svým usnesením ze dne 29. října 1997 č. 686 ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice.

59 Gjuričová, J. – Na okraji, Praha, 1999, str. 26, citace

Jednou z metod, jejímž prostřednictvím je možné systémovým způsobem přistoupit ke zlepšení interetnických vztahů, k zlepšení nepříznivé sociální situace některých romských komunit a k pozitivní emancipaci jednotlivých Romů na lokální úrovni, je komplexní součinnostní program prevence kriminality na místní úrovni. Cílem tohoto programu jsou především stratifikace romské populace, vytvoření střední vrstvy Romů, perspektivně bezkonfliktní interetnické vztahy v rámci místních komunit a vnímání Romů jako svébytných jedinců, nikoliv jako homogenní skupiny. Principy projektu jsou zejména spolupráce s Romy, patrné výsledky v individuálních případech, problémy sociálně deprimovaných romských komunit je nutné brát vážně, neboť chudoba a zaostalost jsou nebezpečné i pro okolí.

V nabídce typů programů podle odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR jsou:

Pro děti a mládež jsou tato střediska: předškolní výchova směřující k bezproblémovému zvládnutí přechodu do školy (školky v Rokycanech, nulté ročníky Nový Jičín), speciální školní zařízení, v nichž jsou Romové zaměstnáni jako romští asistenti (mediátoři mezi romskými dětmi a školou, Ostrava), chráněné dílny pro praktické vyučování na základní škole (Most), posilování právního vědomí dětí a orientace v hodnotovém systému majoritní populace (Ústí n. L.), mimoškolní kulturní a vzdělávací aktivity (Brno), mimoškolní sportovní akce, sportovní klub (Plzeň), zájmové aktivity spojené s péčí o prostředí (Havířov), víkendové výlety pro děti (Ústí n. L.), sportovní aktivity pro neorganizovanou mládež – mezibloková hřiště (Karviná), skupinová práce s dívkami, na níž se jako vedoucí podílejí romské ženy (Ústí n. L.), klubová činnost pro děti i dospělé (Praha), letní tábory pro děti od 7-13 let (Praha)

Programy sociální prevence jsou: romské středisko (Pardubice), Komunitní program pro romskou mládež (Moravia – Monar, Ostrava), skupinová práce se ženami (Plzeň), sociálně zdravotní kurzy pro děti od 11-14 let (Praha)

Programy zaměřující se na zaměstnanost: speciální programy Úřadů práce pro zaměstnávání obtížně a dlouhodobě nezaměstnaných osob (Most, Šance, Romstart, Trénink, Praha), rekvalifikace dospělých s cílem získání dovedností umožňujících větší šanci při hledání zaměstnání (Chotěboř), přijímání Romů do řad městské policie (Šumperk), existuje-li ve vašem městě romská firma, zadejte jí zakázku, na které má město zájem a která bude občanům města prospěšná (Ostrava), využívejte institutu veřejně prospěšné práce na zaměstnání některých Romů (Bohumín, Ústí n. L.), méně kvalifikované Romy zaměstnávejte na městském úřadě jako strážné, uklízečky, informátory apod.

Multikulturní výchova: dbejte na to, aby se v místním tisku objevovaly pozitivní informace o Romech jako občanech města, podpořte ve školách projekty o životě národnostních menšin (besedy, komponované pořady, promítání filmů s následnou diskusí), jednejte s představiteli místních televizních kanálů, aby do televizních pořadů zařazovali Romy mezi dětské či dospělé obecnostvo, místní autority se musí kriticky vyjadřovat ke všem projevům interetnické nesnášenlivosti.

Velmi zajímavý je návrh prevence podle Gjuričové (6), která uvádí, že je nutné vyčlenit pracovníka, který se bude romskou problematikou zabývat a zmapovat situaci romské komunity (demografická, sociální, vzdělanostní úroveň, lokální umístění), vytipovat zástupce Romů – představitele jednotlivých rodin, vytvořit poradní sbor Romů, zpracovat dlouhodobý program rozvoje romské komunity, zpracovat program na následující rok, vyčlenit finanční prostředky z rozpočtu obce na řešení problémů Romů

v následujícím roce, připravit projekty rozvoje romské komunity k předložení jednotlivým respondentům a nadacím se žádostí o finanční podporu, všem dětem ve věku do 18 let vyřešit otázku státního občanství, naučit se získávat finanční prostředky z nejrůznějších zdrojů – zahraničních, státních, nadačních i soukromých, požadovat na státní správě pomoc metodickou, odbornou i finanční, kontrolovat užití finančních prostředků.

Naneštěstí každá nová mocenská reprezentace, která je doprovázena novými lidmi, odpovědnými za tuto oblast, začíná s řešením celého problému jakoby znova, na nic předcházejícího nenavazuje, a to ani formou odmítnutí minulých řešení. Haišman (7) uvádí, že se stále objevují podobné nástroje a cesty, z nichž se některé v minulosti ukázaly jako slepé či příliš riskantní, bez toho, že by je státní politika vůbec reflektovala jako již někdy předtím použité.

Praktická část

2.13 Metodika

2.13.1 Metoda

Poznatky, které jsem získala při rozhovorech se smíšenými páry, byly zpracovány v rámci metodiky kvalitativního výzkumu, jak jej uvádí Gavora (5).

Kvalitativní výzkum uvádí zjištění ve slovní, nečíselné podobě. Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je porozumět respondentu, tedy především chápat jeho vlastní hlediska – jak on vidí věci a posuzuje jednání. V tomto typu výzkumu se užívají k získání údajů takové techniky, které umožňují osobní kontakt s respondentem. Jde především o rozhovory a zúčastněné pozorování. Rozhovor je veden podle určité osy, která sleduje zkoumané skutečnosti, vyplývající z postřehů badatele a nebo z teoretické přípravy. Z prepisů rozhovorů s respondenty je získán materiál, ve kterém se vyhledávají společné prvky. Společnými prvky výzkumník vytváří kategorie podle svého záměru výzkumu. Po zpracování získaných údajů do kategorií nastává jejich interpretace.

Původně předpokládanými kategoriemi, vyplývajícími z teoretické přípravy, jsem se záměrně věnovala v teoretické části, aby bylo zjevné a jasné, jak se ve vývoji několika generací změnily a jak jsou významné z pohledu respondentů.

Abych zachytila zkušenost dotazovaných s konkrétním zkoumaným aspektem využila jsem techniku rozhovorů, která mi umožňovala vracet se k určitým zážitkům tázaných, ověřovat je a dát respondentům více prostoru k vyjádření. Pro lepší orientaci a přehlednost jsem vytvořila tabulku, ve které znázorňuji konkrétní aspekty u jednotlivých manželských párů a zároveň u jednotlivých respondentů.

V zájmu kvalitativního výzkumu je konkrétní případ – konkrétní romsko – neromské páry. Kvalitativní výzkum je podrobným popisem tohoto případu, hluboké proniknutí do nových souvislostí.

2.13.2 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek je záměrně tvořen třemi smíšenými manželskými páry z Kladna. Jedná se o tři generace smíšených manželství. Historicky první smíšené manželství Roma a neroma ve velkorodině je sňatek pana Ladislava ze Slovenského Bardějova a paní Dagmar, která pochází z Kladna. Další zkoumaný pár je jejich dcera paní Dana, která se provdala za pana Václava, který také pochází z Kladna. Posledním smíšeným manželstvím je pan Vašek, což je vnuk pana Ladislava a paní Dagmar, který se oženil s paní Dášou, pocházející z Kladna.

3. Smíšená manželství

V praktické části se budu věnovat třem smíšeným manželským párům romsko-českých. Jedná se mi zejména o generační vývoj předávání a udržení si romské kultury a tradic. Smíšené páry pocházejí z jedné velkorodiny, která se po válce přestěhovala ze Slovenska na Kladno.

V jednotlivých manželství budu sledovat, v jaké míře se udržela tradiční romská kultura v časovém rozmezí třech generací. Z podrobných rozhovorů, zúčastněného pozorování a dlouholeté spolupráce s manželi autorka dospěla k těmto údajům:

3.1 *Manželství pana Ladislava Z. s paní Dagmar*



Pan Ladislav se narodil v roce 1936 na Slovensku v Bardějově. Otcova rodina vlastnila kovárnu, ve které kovali koně pro několik vesnic i za války. Po válce se rodiče pana Ladislava s dětmi a společně s bratrem otce, jeho manželkou a dětmi přestěhovala do Kladna, kde se usadili již natrvalo.

(O panu Ladislavovi někdy hovořím v přítomném čase, jindy v minulosti. Důvodem je to, že rozhovory jsem s panem Ladislavem vedla po mnoho let. Pan Ladislav po několika infarktech a dalších nemocech, které ho sužovaly od mládí, před dvěmi lety zemřel. Podrobněji se k jeho pohřbu věnuji v příloze – pozn. autorky)

Otec pana Ladislava: Josef Z., po přestěhování na Kladno pracoval jako mistr kovář v Poldi Koněv, hrál výborně na housle, byl Rom.

Matka pana Ladislava: Helena G., starala se o domácnost a o děti, zemřela, když se panu Ladislavovi narodilo první dítě na rakovinu, byla Romka.

Sourozenci:

Koloman - řečený Kalman

Aranka

Ladislav

Margita

Josef - řečený Pepik (několik let po svatbě pana Ladislava a paní Dagmar si vzal za manželku sestru paní Dagmar Jiřinu)

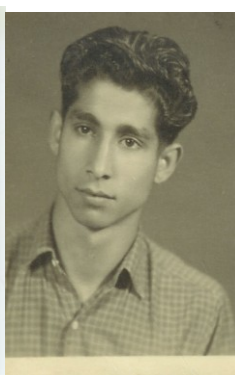
Julius - řečený Jůla (syn Jůli zdědil muzikantské nadání a vystudoval konzervatoř)

Martin

Irenka: (zemřela 3 měsíce po narození)



Zleva: Dana, paní Dagmar, Láďa



pan Ladislav

Na Slovensku žila rodina pana Ladislava rozvětvená do několika generací společně: rodiče, prarodiče, děti prarodičů. Po válce byla na Slovensku bída a většinu majetku jim zabavili Rusové. Když prarodiče zemřeli, část rodiny se přestěhovala na Kladno do podnikového bytu Poldi Kladno, kde otec pana Ladislava pracoval.

Paní Dagmar pochází z gadžovské rodiny ševce z Kladna. Narodila se roku 1939.

Otec paní Dagmar: Karel Š. – živnostník, švec (za války v koncentračním táboře, po válce psychicky narušen), byl gadžo.

Matka paní Dagmar: Karolína H. – řečená Karlička – obchodní příručí, nedostudovala gymnázium (neboť byla z 16 dětí poslední a po smrti rodičů musela pracovat), byla gadžovka.

Sourozenci:

Jaroslav (velmi dobrý kamarád pana Ladislava, ale v 18 letech se oběsil z nešťastné lásky, jeho milá s ním čekala dítě, ale její rodiče nesvolili ke sňatku s ním a musela si vzít jiného)

Ludmila – řečená Lída

Dagmar – řečená Dana (ale pro lepší rozlišení budu užívat oslovení Dagmar – pozn. autorky)

Jiřina – (několik let po svatbě pana Ladislava a paní Dagmar se provdala za bratra pana Ladislava Josefa. Jiřina, když se vdávala měla již dceru Jiřinu, kterou až do dospělosti vychovávala maminka Jiřiny)

Dětství prožila paní Dagmar se svými rodiči a sourozenci.

3.1.1 Vzdělání

Ladislav dosáhl základního vzdělání, poté pracoval v až do invalidního důchodu jako jeřábník na vysokých pecích v Poldi Kladno. Dagmar se vyučila pekařkou, poté do důchodu pracovala jako jeřábnice v Poldi Kladno.

Pan Ladislav měl do svých 24 let čtyři děti:

Dagmar – řečená Dana

Ladislav – řečený Láďa

Věra

Václav – řečený Venca

Děvčata se vyučila prodavačkami, chlapani se vyučili zedníky. V dnešní době pracují. Jeden ze synů podniká ve stavebnictví. Během manželství Ladislava a Dagmar jejich životní úroveň rostla.

3.1.2 Výchova

Ladislav zná romský jazyk, který v dětství byl používán v širší rodině. Doma se mluvilo slovensky a česky. O domácnost a děti se starala matka, pomáhala nejstarší dcera. Chlapani v domácnosti nepomáhali. V rodině byla uplatňována role nejstaršího syna, který byl hierarchicky nejvýše ze všech dětí. Ladislav pocházel z osmi sourozenců. Otec byl hlavou rodiny a matka i děti mu byly podřízeny. V historii rodiny Ladislava se prarodiče nedávali do domů důchodců, ale byli váženými členy rodiny, žádné z dětí jim nebylo odebráno do dětského domova. Rodiče Ladislava i rodiče Dagmar byli proti svatbě Ladislava s Dagmar.

Pan Ladislav se ženil v 19 letech, paní Dagmar bylo 16 let.

Pan Ladislav nejprve s paní Dagmar žil ve formě soužití tzv. dočasného konkubinátu („dočasným konkubinátem označujeme formu soužití partnerů, která je dříve či později stvrzena svatebním obřadem, ať už tradičním nebo institucionálním anebo dnes oběma“ Pelíšková 23), poté sňatek legalizoval na úřadě pomocí tzv. zplnoletění své nastávající („zplnoletění dívky nebo chlapce je právní úkon, kterým lze překlenout rozpor mezi stále ještě časnějším zakládáním partnerských svazků a majoritní společností normalizovanou legalizací manželství občanským sňatkem, vyžadující dosažení zletilosti obou parterů“ Pelíšková 23) – pozn. autorky). Rodiče pana Ladislava ani rodiče paní Dagmar se sňatkem nesouhlasili. Po narození prvního dítěte – dcery Dany, rodiče obou stran svolili. Rodiče obou partnerů se tolerovali, respektovali, dokonce při svátečních příležitostech navštěvovali. Tchán po smrti manželky chodil častěji k mladým manželům na návštěvu a byl vždy pohoštěn. Mladí manželé s dítětem bydleli u rodičů nevěsty.

Během manželství Ladislav ani Dagmar neměli mnoho přátel mezi gadži, s Romy udržovali vždy přátelské styky. Dagmar a její matka se starala o domácnost a děti. Ladislav byl autoritou rodiny a manželka s dětmi mu byla podřízena. Svou ženu nikdy nebil, fyzické násilí na dětech se nevyskytovalo. Jejich první dcera uplatňovala roli nejstarší dcery se všemi právy, jak jsem již popsala v teoretické části. V rodině žilo několik generací včetně sourozenců a jejich dětí. Mladí manželé, rodiče Dagmar, jejich děti. Když děti dospěly, bydlely u rodičů se svými partnery a jejich dětmi. Vařilo se společné jídlo, které připravovaly ženy. Všechno bylo všech. O děti i domácnost se staraly společně.

Pohostinnost byla věhlasná a solidarita v rodině samozřejmostí. Ladislav romsky již nemluví, jazyk téměř zapomněl, vybavoval si pouze některá slova nebo písně. Jako svou národnost Ladislav vždy uváděl pouze českou, v té době nebylo obvyklé hlásit se k romské národnosti. Ladislav žil spíše přítomností, dlouhodobě si věci neplánoval. Manželství trvalo až do smrti Ladislava.

3.1.3 Tradice

Ladislav se zajímal o historii a kulturu Romů. A vědomě určité tradiční prvky během manželství dodržoval. Sňatku s Dagmar předcházel konkubinát a po zplnoletění Dagmar se konal úřední podoba sňatku jako v majoritní společnosti. Ladislav i jeho děti jsou pokřtěni v katolickém kostele. Ladislav dbal na dodržování tradic, zejména pokud šlo o křest dětí. Solidarita i pohostinnost se v rodině dodržovala v nezměněné podobě jako v jeho dětství. Ladislav dodržoval charakteristické zvyky ohledně jídla. Nejedl určité druhy masa, například králíky, zajíce, divočinu, nutrie. Dodržoval tradiční čistotu v přípravě pokrmů, když nějaké jídlo upadlo na zem, již ho nejedl, když v talíři našel vlas, byť by byl jeho vlastní, jídla se již nedotkl. Měl rád knedlíky, halušky s tvarohem nebo se zelím.

Během manželství s Dagmar se vyskytly dva případy vartování. Ladislav se bál mulo. Při štědrovečerní večeři Ladislav pronesl proslov o poděkování a přání všeho dobrého. Den po Štědrém dni se scházela široká rodina, kde se jedlo, hodovalo, oslavovalo. Ladislav ani Dagmar se před dětmi nikdy neobnažovali.

Některé nově přijaté aspekty, které Ladislav převzal od Dagmar. Trávil mnoho času v bytě a v posledních letech života nevycházel. Byt byl pro něj útočištěm, jistotou. Neustále ho zveleboval, přestavoval často nábytek.

Dagmar se v manželství mnohemu podřídila a přiučila. Od své tchýně se naučila vařit některá oblíbená jídla Ladislava, zejména halušky se zelím nebo tvarohem, zelné listy plněné mletým masem a rýží. Jídlo se připravovalo s přesným hodinovým režimem a mělo několik chodů.

3.2 Manželství pana Václava s paní Danou



Václav, syn Vašek, Dana

Václav pochází z kladenské rodiny. Vychovával ho otčím, který byl myslivec, matka byla zdravotní sestra.

Pan Václav se narodil na Kladně roku 1955.

Otec pana Václava: Václav F., ale za svého otce považuje pana Miroslava D., zemřel před 30 lety, byl gadžo.

Matka pana Václava: Anna B., pracovala jako zdravotní sestra v nemocnici na operačním sále, zemřela před 17 lety, byla gadžovka.

Sourozenci:

Františka – řečená Fanda (nevlastní sestra, dcera prvního manžela paní Anny B.)

Eva (nevlastní sestra, dcera prvního manžela paní Anny B.)

Václav – řečený Vašek

Petr (nevlastní bratr, syn pana Miroslava D.)

Rostislav – řečený Rost'á (nevlastní bratr, syn pana Miroslava D.)

Dětství prožil pan Václav se svými rodiči a sourozenci.

Dana je nejstarší dcera Ladislava a Dagmar. Narodila se na Kladně roku 1955.

3.2.1 Vzdělání

Václav se vyučil mechanizátorem, pěstitel na Zemědělské škole v Kladně. Později pracoval dlouhá léta jako řidič kamionu, autobusu. Dnes se pan Václav žije finančním poradenstvím a zároveň pracuje v ČSA Praha. Dana se vyučila prodavačkou. Pracovala ve školní jídelně jako kuchařka, dnes je v částečném invalidním důchodu a pracuje v chráněné dílně na Kladně. Narodily se jim postupně tři děti. Nejstarší syn vystudoval Střední ekonomickou školu ve Slaném, dcera je nyní na mateřské dovolené a studuje vysokou školu, jejich nejmladší syn stále bydlí s nimi a učí se zámečnickem. Během manželství Václava a Dany jejich životní úroveň rostla.

3.2.2 Výchova

Dana romský jazyk nezná, mluví pouze česky. V dětství se o domácnost starala převážně babička a matka. Dana měla status „nejstarší dcera“ a ostatní sourozenci jí poslouchali. Je tomu tak dodnes. Václav pocházel z pěti sourozenců, z nichž byli všichni nevlastní. O domácnost se starali všichni členové rodiny. Matka a sestry připravovaly jídlo a chlapci měli rozvrženy své povinnosti, zejména vysávání kobereců a vynášení odpadků.

Václav s Danou směli spolu jet na dovolenou, až po zasnubách. Svatba proběhla úředním oddáním. Václavovi i Daně bylo 21 let při vstupu do manželství. Matka Václava byla proti jejich svatbě a Danu do rodiny přijala až po několikaletém soužití. Rodiče Dany proti svatbě nebyli, Václava znali už od dětství, byl nejlepším kamarádem jejich

prvorozeného syna Ládi. Často rodinu navštěvoval a vždy byl pohoštěn. Po svatbě mladí manželé bydleli u rodičů nevěsty. Václav měl několik známých mezi gadži a Danu s nimi seznamoval. Dana však s nimi žádné dlouhodobé přátelství neudržovala, Václav tyto vztahy již také nepovažuje za důležité a dnes se manželé stýkají převážně se svou rodinou. S Romy se stýkala pouze v nejužším kruhu rodiny a když zemřel její otec, kontakt udržuje pouze se svými sourozenci. Dana za svého života zažila mnohokrát rasovou diskriminaci a nesnášenlivost. Václav nebyl autoritativním otcem a Dana měla často hlavní slovo. Dnes se v rozhodnutích společně domluví. Fyzické násilí na dětech se nevyskytovalo. V rodině soužilo několik generací včetně sourozenců a jejich dětí. V historii rodiny Václava se prarodiče nedávali do domů důchodců, děti se neodkládaly do ústavů ani dětských domovů. Po osamostatnění mladých manželů žili sami s dětmi. Jako svou národnost Dana vždy uváděla pouze českou a romskou by nikdy nepřijala. Dana žije spíše přítomností, dlouhodobě si věci neplánuje. Manželství trvá dodnes.

3.2.3 Tradice

Dana se o historii a kulturu Romů nikdy nezajímala. A vědomě určité tradiční prvky během manželství nedodržuje. Dana a Václav jsou pokřtěni v katolickém kostele, jejich děti pokřtěni nejsou. Solidarita i pohostinnost se v rodině dodržovala v nezměněné podobě jako v jeho dětství. U Dany jsou spatřeny určité charakteristické zvyky ohledně jídla, které si neuvědomuje a dodržování je spontánní (nejí některé druhy mas), ale nedodržuje tradiční čistotu v přípravě pokrmů (když do jídla spadl vlas, nebo jídlo spadlo na zem, již se jídlo nejí). Dana zažila jeden případ vartování. Dana se bála mulo, po smrti svého otce se „prý“ již nebojí. Věří, že jí otec ochrání. Přesto před tímto strachem nikdy nekonala žádná opatření, jako usmiřování mrtvých apod.

Při Štědrovečerní večeři Václav pronáší proslov o poděkování a přání všeho dobrého. Den po Štědrém dni se scházela široká rodina, kdy se jí, hoduje, oslavuje. Václav ani Dana nedodržují tradiční mrav, že se před dětmi neobnažují. Dana ráda tráví čas se svými dětmi doma. Byt je pro ní útočištěm, jistotou a odpočinkem. Neustále ho zvelebují. Danu a Václava známi a rodina navštěvují často bez ohlášení a jsou vždy

vítání a pohoštění. Dana má oblíbené pokrmy, které se vařily v jejím dětství, zejména halušky se zelím nebo tvarohem, zelné listy plněné mletým masem a rýží.

Václav má rád masitá jídla, pokud se k obědu podává nutrie, kterou připravuje Václav, také je to výjimečně, kdy po jídle myje nádobí. Jídlo je připravováno s přesným hodinovým režimem a má zpravidla několik chodů.

3.3 Manželství pana Vaška s paní Dášou

(zde nepřikládám fotografii, neboť si to manželé nepřáli)

Vašek je prvorozený syn Václav a Dany. Narodil se roku 1977 na Kladně.

Dáša pochází z gadžovské kladenské rodiny, její matka je zdravotní sestra, otec je stavař. Narodila se roku 1979 na Kladně. Dáša má o čtyři roky staršího bratra Jana.

3.3.1 Vzdělání

Vašek vystudoval Střední ekonomickou školu ve Slaném, nyní soukromě podniká s ručním nářadím. Dáša studovala Střední obchodní školu na Kladně, nyní je žena v domácnosti. Narodil se jim syn David, kterému jsou nyní čtyři roky. Manželství trvá nejkratší dobu ze sledovaných manželství. Přesto je zde patrné, že materiální úroveň manželů Vaška a Dáši roste.

3.3.2 Výchova

Vašek romský jazyk nezná, mluví pouze česky. O romistiku, Romy z hlediska historie, tradic ani ze zájmu se o původ jeho předků nikdy nezajímal. Přestože je Vašek prvorozený syn ze tří dětí, hierarchická práva zde nejsou zaznamenána. Možná z důvodu, že poslední, kdo v rodině měl status nejstaršího sourozence, byla žena a ta nebyla schopná tuto roli předat veřejně muži.

V dětství se o domácnost starala matka. Dáša má pouze staršího bratra. O domácnost se starala převážně matka, děti měly minimální povinnosti. Vašek s Dášou spolu žili osm let, poté svůj vztah úředně potvrdili. Vaškovi bylo 25 let a Dáše 23 let při

vstupu do manželství. Již před svatbou žili v bytě Vaška, odděleni od rodičů. Dva roky po svatbě se jim narodil syn. Vašek má mnoho známých i přátel mezi gadži, s Romy se nestýká, vyhýbá se jim, nikoho ze své rodiny ani sebe za Romy nepovažuje. Dáša má také mnoho přátel pouze mezi gadži. Vašek není autoritativním otcem ani manželem, Dáša má hlavní slovo v rozhodování. Soužití několika generací Vašek zažil pouze do čtyř let, kdy jeho rodiče bydleli společně s prarodiči. Dáša soužití několika generací nezažila. Jako svou národnost Vašek uvádí pouze českou, za žádnou jinou nepovažuje možnou. Přesto jsou u Vaška zaznamenány fyziognomické znaky– zejm. velmi tmavé vlasy, snědá pleť, hnědé oči. Vašek žije spíše plánováním budoucnosti svojí i svého syna než přítomností.

3.3.3 Tradice

Vašek se o historii a kulturu Romů nikdy nezajímal. A vědomě žádné určité tradiční prvky během manželství nedodrží. Vašek není pokřtěn a vzhledem k absenci jakéhokoliv vyznání není pokřtěn ani jeho syn. Dáša také není křtěná. Solidarita se v manželství projevuje jako ve většinové společnosti. Zde autorka nezaznamenává žádné zvláštní „romské“ prvky. Pohostinnost se neprojevuje také odlišně než v majoritní společnosti. Vašek žádné charakteristické zvyky ohledně jídla nedodrží, jí všechny druhy mas, rituální čistotu nedodrží. Vartování nezažil, mulo se nebojí. Při Štědrovečerní večeři Vašek pronáší proslov o poděkování a přání všeho dobrého. Den po Štědrém dni se scházela široká rodina, kdy se jí, hoduje, oslavuje. Vašek ani Dáša nedodrží tradiční mrav, že se před dětmi neobnažují. Vašek koupil dům, který je pro něj útočištěm, jistotou a odpočinkem. Realizuje se v něm. Svého syna již nyní považuje za svého dědice, tak jak bývalo zvykem v majoritní společnosti. Autorka zde shledává Vaškovu nelibost k faktu, že jako prvorozený syn nic nezdědil a dědit v budoucnu bude jeho mladší bratr, který již nyní materiálně profituje u rodičů. Vašek má rád masitá jídla, oblíbené pokrmy jeho předků, zejména halušky se zelím nebo tvarohem, zelné listy plněné mletým masem a rýží, nemá rád. Jídelní pravidelní režim se v manželství nedodrží.

3.4 Souhrn výsledků

Během tří generací smíšených manželství romsko-českých je zřejmé, že postupem času se romská kultura, jazyk i tradice vytrácejí. To, co bylo samozřejmostí u historicko-prvního smíšeného manželství Ladislava a Dagmar, již během dvou generací téměř vymizelo. Ladislav vědomě udržoval jisté „romské“ zvyky a tradice, výchovu podřizoval po tisíce let zaběhlému romskému modelu. Uměl romský jazyk, přestože ho příliš nepoužíval, zajímal se o historii i kulturu Romů, což se nedá říci o Daně ani Vaškovi, pokračovatelích rodu.

Ve druhé generaci se jisté tradiční zvyky vyskytují, ale spíše nevědomě, ve třetí generaci téměř vůbec. V prvním manželství se vyskytoval model autoritativního otce a manžela, hierarchie dětí, křest dětí, rituální čistota pokrmů, vartování, neobnažování se před dětmi, tyto tradice se ve třetí generaci smíšených manželství již nevyskytovaly. Ve druhé generaci je významné, že se zvýšeně dbalo na tradiční „romské“ zásnuby „pytanky“, po kterých snoubenci měli první sexuální styk. Společné soužití manželů proběhlo až po řádné svatbě. Zde je také zaznamenán tradiční romský model, kdy v domácnosti a o výchovu dětí pečuje pouze matka s nejstarší dcerou, v tomto manželství je zajímavý zřetelný a vědomý strach z mulo.

Ve třetí generaci je již moderní model většinové společnosti, kdy mladí lidé společně několik let nezávazně žijí, plánují budoucnost a na vysokém stupni žebříčku hodnot je materiální úroveň.

Věková hranice partnerů při uzavírání sňatku roste, porodnost postupem generací klesá.

V první generaci uvedených manželství je zajímavé, že manželé měli více společných přátel mezi Romy, v druhé generaci autorka shledává, spíše jen vztahy se svou nejbližší rodinou a v třetí generaci se okruh přátel obrací jen na gadže. Tento jev je důsledek negativního postoje k Romům majoritní společností, která zapříčinila, že již v druhé generaci smíšeného manželství se členové s Romy nestýkají, Romům se vyhýbají, Romy pohrdají a za Romy se nepovažují. Romský jazyk, historii ani kulturu neznají a znát nechtějí. Přesto se ještě nedokázali začlenit cele do společnosti „bílých“, žijí sice mezi nimi, ale ne s nimi. Třetí generace, kde jsou romské antropologické znaky

minimální, u některých členů žádné, se začlenění daří úspěšně, vzdělanostní i materiální úroveň roste, však dále trvá absence k romskému etniku a všemu, co s ním souvisí.

3.5 *Aspekty*

4. Diskuze

Původním cílem mé bakalářské práce bylo sledování smíšených manželství romsko-českých, jak se během tří generací změnil postoj k romským hodnotám, výchově, kultuře a tradicím. Vzhledem k cíli, který jsem si stanovila, se mi podařilo proniknout do těchto manželství a nalézt odpověď na mé hypotézy. Musím konstatovat, že v jedné rodině během tří generací byli romské tradice plně potlačeny. Možná to bylo nevhodným přijetím majoritní společnosti, možná chyběla ukotvenost rodiny ze Slovenska, kde by se tradice s větší důrazností dodržovali. Možná, že manželka Ladislava a priori nechtěla, aby děti převzaly Ladislavovu romštinu, zvyky a tradice, neboť vzhledem k nízkému věku, kdy s Ladislavem vstoupila do manželství, si plně nemohla uvědomit, jaké míry diskriminace a opovržení ze strany majoritní společnosti její děti budou muset čelit.

Po několik let v této rodině probíhala asimilace, které byli potomci plně otevřeni. Ztráta romské identity, která už třetí generaci nic neříká, podle mě, může plně zasáhnout generaci další. Hledání odpovědí by nás mohlo zavést k poznání, že asimilace je možná, ale bez respektování a pomoci k udržení tradic a zvyků je vlastně plně nehodnotná. Na počátku si kladu otázku, jak se vymezují smíšená manželství vůči romství a vůči češtví a shledávám, že vymezení je v každé generaci jiné, avšak od druhé generace je vymezení k romské generaci evidentní. Jak tento jev minimalizovat je možná otázka nejen pro smíšené páry, ale pro všechny občany, kteří jsou součástí státu, kde největší etnickou skupinou jsou Romové. Důležitá je také prevence ztráty romství, ve které se dnes také angažuje ve značné míře vláda, romské i proromské organizace.

Přesto, tyto závěry nelze zobecňovat na všechna smíšená manželství. Dalším zkoumáním a popřípadě využitím jiných metod, bych mohla nalézt o smíšených manželských párech mnoho nového, nepoznaného. Ovšem musím zde konstatovat, že není lehké nalézt rodinu, která by byla ochotna takto otevřeně hovořit o svém původu.

Zajímavé by bylo sledování dalších členů rodiny, zejména sourozenců pana Ladislava a paní Dagmar. V příloze se zmiňuji o bratru pana Ladislava Josefovi, který pojal za svou manželku sestru paní Dagmar Jiřinu. Jiřina již měla nemanželské dítě, které vychovávala až do dospělosti matka Jiřiny. Také otec pana Ladislava do Čech po válce

přijel se svým bratrem, který se s rodinou usadil v Praze. Seznámila jsem se s několika členy této větve velkorodiny a v dalším výzkumu hodlám nadále pokračovat. Dalšími zajímavými romsko-českými páry jsou sourozenci paní Dany, kteří si všichni vzali gadžovské protějšky. Během třetích generací se vyskytují manželské vztahy, v podobě návratu k romským partnerům, tak pokračování výběru partnerů gadžovských. Porovnáním záměrně sledovaných aspektů v jiných smíšených rodinách, nebo rodinách v jiném městě, by jistě také bylo odhaleno více o identitě, vzdělání, kultuře, výchově, tradicích a životě smíšených párů. Bohužel v rozsahu této práce není možné se těmito zajímavým zkoumáním věnovat, ale rozhodně by tento prostor mohl být v dalších pracích.

5. Závěr

Ve svém zkoumání jednotlivých generací smíšených párů jsem hledala odpověď na otázku, jak se smíšená manželství Roma a neroma vymezují vůči romství a jak se vymezují vůči češství?

V teoretické části jsem uvedla fakta o tradičních romských rodinách, jejich pohledu na život, historii, tradicích, zvycích, nedostatku ve vzdělání, přesně rozvržených rolí jednotlivých členů, jejich verbálním projevu a změny ve způsobu života, které během soužití s majoritní společností prošly značnými změnami. V teoretické části práce jsem se snažila vylíčit všechna témata, která jsem poté zkoumala v praktické části u jednotlivých párů. Opírám se o autory, kterých si nesmírně vážím a díky jejich poznatkům, jsem mohla alespoň z části nahlédnout do života tradičních Romů a tak poznat jejich kvality.

V praktické části jsem zkoumala tři generace smíšených manželských párů romsko-českých. Důvodem těchto zkoumání je zjištění, zda-li a jak se romští partneři asimilují do majoritní společnosti. V této souvislosti jsem užívala kvalitativní metodu, zúčastněné pozorování a rozhovory s jednotlivými respondenty.

Během let jsem pronikla do života jednotlivých respondentů a pochopila důvody, proč se romství z jejich života ztrácí. Není zde z mé strany žádný důvod ke kritice ani odsouzení, přestože jsem nakloněna těm, kteří si své „romipen“ udržují za cenu nízké

hodnoty v očích majoritní společnosti. To právě ona majoritní společnost zničila hodnoty Romů, které se jen obtížně a velmi pomalu znovu vracejí do jejich životů. Je nutné však podotknout, že ve značném měřítku se právě ona majoritní společnost velmi snaží o asimilaci romského etnika, prevenci ztráty romství. Jsou vytvářeny projekty na pomoc a zlepšení vzdělání Romů, na pomoc školám, na získávání kvalifikace a vydávání časopisů.

Principy projektů jsou zejména spolupráce s Romy. Multikulturní výchovou je potřeba dbát na to, aby se v místním tisku objevovaly pozitivní informace o Romech jako občanech města, podpořit ve školách projekty o životě národnostních menšin, jednat s představiteli místních televizních kanálů, aby do televizních pořadů zařazovali Romy mezi dětské či dospělé obecnost, místní autority se musí kriticky vyjadřovat ke všem projevům interetnické nesnášenlivosti.

Pro děti a mládež jsou zřízena střediska jako předškolní výchova směřující k bezproblémovému zvládnutí přechodu do školy, speciální školní zařízení, v nichž jsou Romové zaměstnání jako romští asistenti, chráněné dílny pro praktické vyučování na základní škole, posilování právního vědomí dětí a orientace v hodnotovém systému majoritní populace. Programy sociální prevence jsou například romské středisko nebo speciální programy úřadů práce pro zaměstnávání obtížně a dlouhodobě nezaměstnaných osob.

Z mého výzkumu vyplývá skutečnost, že již během třetí generace smíšených manželství se z krásného romského etnika nalézají jen málo ještě doutnajícího tradičního romského života, často vědomě potlačeného a nebo z neznalosti podvědomě udržujícího. Důvodem toho však nejsou rozhodně „bílé“ gadžovští partneři, kteří by snad působili odmítavý postoj k romským tradicím a kultuře, ale jsou to sami partneři s romskou krví, kteří ze strachu před majoritní společností odmítají své romství. Pro své děti, aby v životě nemusely čelit rasovým útokům, i kdyby měly být jen slovní. Každý z mých romských respondentů si na vlastní kůži zažil negativní hodnocení na adresu svého typicky romského vzhledu. Pro toho, kdo to nezažil, by mohly být soudy velmi jednoduché a radikální. Vážím si jejich upřímnosti a času, který mi byl z jejich strany věnován. Pozitivní shledávám důraz na vzdělání. Každá generace docílila ve svých

dětech vyššího stupně vzdělanosti než byl jejich vlastní. Je zde nápadný věkový posun partnerů při vstupu do manželství i při narození prvního dítěte.

Každá generace je kousek blíž k začlenění mezi gadže výchovou, vzděláním i materiálními hodnotami. Vzhledem k vývoji se dá předpokládat, že za nedlouho ve smíšených párech nic romského vědomě nepřezijí. Já ale přesto doufám, že jak tvrdí Chilliz, se romská krev jednou probudí, i kdyby to mělo trvat i tři sta let.

6. Česká romistická bibliografie po roce 1945

Bibliografie romské literatury vznikla na objednávku FHS UK a Centra pro výzkum osoby a etnicity. Při jejím sestavování byla využita především Knihovna Etnologického ústavu AV ČR a Universitní knihovna Klementinum.

- Acton, T.-G., Vondráček, D. – „Ohrožené kultury“ Romové“, 2000
- Alforo, A. G. – Velký proticikánský zátah, Univerzita Palackého v Olomouci, 1999
- Bijgar, R. – Cikáni, Tvorba, 1988
- Balabánová, H. – Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí, Občanské sdružení MENT – Praha, 1995
- Balašová, D. – Problematika cikánů v jugoslávském časopisu Glasnik Etnografskog muzeja, 1981 – 85, Český lid, 76, 1989
- Balvín, J. – Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1996
- Balvín, J. – Praha a národnosti, Odbor ŠMaT, Magistrát hl.m. Prahy, 1998
- Balvín, J. – Přemysl Porter a multikulturní výchova romských žáků, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1996
- Balvín, J. – Roma, Culture, Education, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1997
- Balvín, J. – Romové a etika multikulturní výchovy, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1999
- Balvín, J. – Romové a historie, Ústí nad Labem, 1996
- Balvín, J. – Romové a jejich učitelé, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1999
- Balvín, J. – Romové a majorita, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1997
- Balvín, J. – Romové a obecná škola, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1996
- Balvín, J. – Romové a pedagogika, 2000
- Balvín, J. – Romové a volný čas, Ústí nad Labem, 1997
- Balvín, J. – Romové a zvláštní školy, Ústí nad Labem, 1997
- Balvín, J. – Romské osobnosti ve fotografii, Hnutí R – Ústí nad Labem, 1999
- Balvín, J. – Společně, Ústí nad Labem, 1997
- Bartůšek, S., Nečas, C. – Cikánská třída ve staroměstské škole za okupace, Malovaný kraj, 23, 1987

- Bělohávková – Karasová, A. – Romské povídky, 1999
- Bloch, J., Davidová, E. – Lukresia Jochimsen, Zigeuner heute. Untersuchung einer Aussenseitergruppe in einer deutschen Mittelstadt, Stuttgart 1963, Český lid, 1989
- Bokšajová, T., Váňová, H. – Naše poznatky o úmrtnosti cikánských dvojčat ve východoslovenském kraji z roku 1964, Československá pediatrie 22, 1967
- Bulíř, M. – K některým otázkám školní docházky a prospěchu cikánských (romských) dětí na základních školách v ČSSR, Zpravodaj KS VI, 1987
- Cikánské obyvatelstvo k 31.12.1967, Český statistický úřad (skup. B, řada Dem. č. 1), 1969
- Cikánské obyvatelstvo k 31.12.1968, Český statistický úřad (skup. B, řada Dem, č. 1), 1969
- Čáp, K. – Cikáni uprostřed města, Červený květ, 5, 1960,
- Čermáková, J. – Pindralko a třináct měsíců, Dar Ibn Rushd – Praha, 1997
- Čermáková, J. – Pouť za černou lunou, 2000
- Červenka, J., Bandyová, M. – Marta, Soda hon e tubera?, 1999
- Červenka, J., Bandyová, M. – O šargo nasvalípen tipos A, 1999
- Červenka, J., Bandyová, M. - O šargo nasvalípen tipos B, 1999
- Červenka, J., Bandyová, M. – Sae pes te chrañinel pohlavnone prelidžangutne nasvalípnendar?, 1999
- Daniel, B. – Dějiny Romů, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1994
- Daniel, B. – Odznaky rómských vojdů, Věda a život, 1977
- Davidová – Turčínová, E. – K vymezení a specifikaci současného cikánského problému v Československu, Sociologická časopis, 1970
- Davidová – Turčínová, E. – Původ a historický vývoj Cikánů v Československu, Demografie, 1969
- Davidová – Zábranová, E. – Cikánské obyvatelstvo v Orlové, Doubravě a Karviné. K problematice migrace cikánů ze Slovenska do průmyslových oblastí českých zemí po druhé světové válce, Radostná země, 1958
- Davidová – Zábranová, E. – K otázce etnografického studia cikánského obyvatelstva v Československu, Československá etnografie, 1956

- Davidová, E. – Bez kolíb a šiatrov (Výběr použité a srovnávací literatury k cikánské problematice), Košice, Východoslovenské vydavateľstvá, 1965
- Davidová, E. – Cesty Romů (Romano drom) 1945-1990, Univerzita Palackého v Olomouci, 1995
- Davidová, E. – Cikáni – Romové v českém pohraničí po roce 1945 – jejich odlišná etnicita a problém integrace s majoritní společností, Etnické procesy IV., Etnické procesy v pohraničí českých zemí po r. 1945 (společnost a kultura), Praha, ÚEF, 1986
- Davodpvi. E. – Cikáni (Romové) v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988), Zpravodaj KSVI, 1988
- Davidová, E. – Cikánští osídlenci Československa po roce 1945, Zpravodaj KSVI, 1982
- Davidová, E. – Čhajori Romaňi (Romská dívenko), Ars Bohemica – Praha, 1999
- Davidová, E. – K cikánské problematice na Ostravsku – Karvinsku (K problematice asimilace slovenských cikánů v průmyslových oblastech českých zemí), Radostná země, 1961
- Davidová, E. – K přeměnám romské etnické skupiny a rodiny po přesídlení z koncentrovaného osídlení na Slovensku do disperzního v českých zemích (na příkladě jihočeského pohraničí). Teoreticko-metodologická východiska výskumu cigánském rodiny a cigánských obyvatelov. Příspěvky zo seminára v Košiciach 17. – 18. februára 1988, Košice, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, 1989
- Davidová, E. – K spôsobu bývania v cigánských osadách východného Slovenska, Nové obzory, 1961
- Davidová, E. – Kočovní cikáni patří minulosti, Dějiny a současnost, 1960
- Davidová, E. – Lidové náboženství trebišovských cikánů – Romů koncem 50. let 20. století před rozpadem jejich tradiční komunity, Slovenský národopis, 1988
- Davidová, E. – Na okraj článku „K otázce etnografického studia cikánského obyvatelstva v Československu“, Československá etnografie, 1957
- Davidová, E. – Prameny etnické skupiny Cikánů – Rómů v rámci tvořící se lokální společnosti novoosídlenického pohraničí po roce 1945, Zpravodaj KSVI, 1982
- Davidová, E. – Směry adaptace, asimilace či společenské integrace cikánského – romského obyvatelstva v pohraničním městě (na příkladě Českého Krumlova), Zpravodaj KSVI, 1987

- Davidová, E., Gelnar, J. – Tradiční i současný romský (cikánský) písňový folklór, Český lid, 1989
- Davidová, E. a Žižka, - Lidové písně usedlých Cikánů – Romů v Československu, 1991
- Dědič, M. – Škola bez kázně, 1985
- Dědič, M. – Výchova a vzdělávání cikánských dětí a mládeže, 1982
- Demetrová, H. – Rom k Romovi cestu najde, Sdružení romských autorů – ROMAŇI ČHIB, 1994
- Dosálek, Igor – Vlčková, Krejčí, Hubert – Dva nepraví cikáni, 1994
- Dostál, P. – Příspěvek ke zdravotnímu stavu cikánského obyvatelstva, Praktický lékař, 1960
- Dzurko, R. – Sdružení občanů a přátel Malé Strany a Hradčan Argot vitae Praha, 1995
- Fabiánová, T. – Jak jsem chodila do školy „SAR ME PHIRAVAS ANDRE ŠKOLA“, 1992
- Fabiánová, T., Hubschmannová, M. – Tulák „ČAVORGOS“, 1991
- Ferková, I. – Čorde čhave (Ukradené děti), Společenství Romů na Moravě
- Filip, M. – Sociální problémy Romů v okrese Rychnov nad Kněžnou, 1999
- Fonsecová, I. – Pohřbi mě vestoje (Cikáni a jejich pout'), Slováry, 1998
- Frištenská, H. – Zkušenosti ze sociální práce mezi cikánským obyvatelstvem na obvodě Praha 7, Zpravodaj KSVI, 1986
- Gál, F. – O jinakosti, G plus G, s.r.o. – Praha, 1998
- Gallery – Černobílý život, 2000
- Giňa, A. – Svatba (Bijan), Apeiron – Praha, 1991
- Gjuričová, J. – Na okraji (Romové jako objekt státní politiky), THEMIS – Praha, 1999
- Gulich, T., Haišman, T. – Institucionální zájem o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1945-1958, Český lid, 1986
- Haišman, T. – „Cikáni – Romové“ v Československu. Pohled na klasifikaci kolektivit, Zpravodaj KSVI, 1989
- Haišman, T. – Cikáni – Romové v Československu v posledních 13 letech: hledali jen oni sami sebe?, Český lid, 1989
- Haišman, T. – K počátkům územních pobytů michlovských Romů do Kladna, Zpravodaj KSVI, 1988

- Haišman, T. – K problematice migrace cikánského – romského obyvatelstva do průmyslového Kladna, Zpravodaj KSVI, 1986
- Haišman, T. – Počet cikánského obyvatelstva v hlavním městě Praze ve výsledcích tzv. zvláštního šetření o cikánských rodinách, Český lid, 1987
- Haišman, T. – Snahy centrálních orgánů samosprávy o řešení tzv. cikánské otázky českých zemích v letech 1945-1947 ve světle tisku, Český lid, 1989
- Haišman, T. – Stand der Erdentnis der der Zigenuer Bevolkerung auf dem Gebiet der Tschechoslowakei in der Zeit des 2. Weltkrieges, Beitrage zur National socilistschen Gesundhe Sozialpolitik, 1988
- Haišman, T. – Územní mobilita cikánského – romského obyvatelstva ve vztahu k průmyslovému Kladnu v letech 1945-1980, Český lid, 1987
- Haišman, T. – Výzkum cikánského obyvatelstva v Kladně (Koncepce, dosavadní výsledky, perspektivy), Zpravodaj KSVI, ÚEF ČSAV Praha, 1978
- Haišman, T. – Způsob bydlení cikánských rodin v Neratovicích – Mlékojemech, Český lid, 1978
- Haišman, T., Wernerová, R. – Některé charakteristiky cikánského obyvatelstva v hlavním městě Praze, Český lid, 1989
- Hálek, J. – Ke vztahům českého a cikánského etnika v 1. pol. 18. století, Český lid 1981
- Havlová, V. – Vznik a současné postavení psané romské kultury v České republice, 2000
- Herman, P. - Právní minimum pro romské asistenty, 1998
- Hejduk, A. – Cikánské melodie a jiné písně, 1955
- Holomek, M. – Současné problémy Cikánů v ČSSR a jejich řešení, Demografie, 1969
- Holý a Nečas – Žalující píseň, Ústav lidové lultury Strážnice, 1993
- Horváth, J. – Tumenge – Vám, Petrov v Brně, 1999
- Horváthová, J. – Svět očima Romů, Muzeum romské kultury Brno, 1998
- Horváthová, J. – Základní informace o dějinách a kultuře Romů, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR – Praha, 1998
- Hübschmannová a Fabiánová – Čavargoš – Tulák (Romská pohádka), Apeiron – Praha, 1991
- Hübschmannová, M. – Tři rozhovory o rómské poezii, Měsíčník, 1980
- Hübschmannová, M. – Cikánské písně, Praha, Mladá fronta,

- Hübschmannová, M. – Co si přejí Romové, Lidové noviny
- Hübschmannová, M. – Jak jsme sbírali romská přísloví, Rómovia, 1992
- Hübschmannová, M. – Kapesní slovník Romsko-český, Česko-romský, Státní pedagogické nakladatelství v Praze, 1991
- Hübschmannová, M. – Moudrá slova starých Romů, Apeiron – Praha, 1991
- Hübschmannová, M. – Možnosti romštiny, Zpravodaj KSVI, 1978
- Hübschmannová, M. – Romové v Byzancii, Indologický ústav FF UK Praha v rámci grantu 89-97, 1998
- Hübschmannová, M. – Rómská rodina, Zpravodaj KSVI, ÚEF ČSAV Praha, 1978
- Hübschmannová, M. – Rómské pohádky, Nakladatelství Fortuna – Praha, 1999
- Hübschmannová, M., Řehák, J. – Etnikum a komunikace. K projektu výzkumu Romů v ČSSR, Sociologický časopis, 1970
- Hübschmannová, M. – Společenská problematika Romů v ČSSR, Demografie, 1970
- Hübschmannová, M. - Šaj pes dovakeras (Můžeme se domluvit), Pedagogická fakulta
- Hübschmannová, M. – Z cikánského folklóru. Dějiny a současnost, 1962
- Hübschmannová, M. – Základní díla romistické literatury, Sociologický časopis, 1972
- Hübschmannová, M., Svátavová, H. – Abstrakta odborné literatury o cikárech v ČSSR, Praha, Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, 1974
- Hübschmannová, M. – Romano džaniben, Společnost přátel, 1998
- Hübschmannová, M. – Co je tzv. cikánská otázka, Sociologický časopis, 1970
- Hübschmannová, M. – K jazykové situaci Romů v ČSSR, Sociolingvistický pohled, Slovo a slovesnost, 1976
- Hübschmannová, M. – Rómové ve světě, 1976
- Hübschmannová, M., Čebková, H., Žiglová, A. – Postavení snachy v tradiční romské komunitě, Český lid, 1984
- Hübschmannová, M. – Můžeme se domluvit ŠAJ PES DOVAKERAS, 1993
- Hübschmannová, M. – Romsko-česko kapesní slovník, Česko-romský, 1991
- Chuchro, j. – Cikánské melodie, 1962
- Janáčková, B. – Rómským dětem, říkanky a pohádky, Pansofia, 1992
- Janáčková, E. – Náboženství Romů, 2000
- K integraci cikánského obyvatelstva v ČSSR, Demografie, 1979

- Kalibová, K. – Charakteristika úmrtnostních poměrů romské populace v ČSSR, Demografie, 1989
- Kalibová, K., Pavlík, Z. – Možnosti demografie při obhajování tzv. cikánské otázky, Zpravodaj KSVI, 1987
- Kalivoda, V. – Mínění o cikánech a o šíření cikánské otázky, Praha, Výzkumný ústav veřejného mínění, 1971
- Kára, K. – Cikáni v ČSSR a jejich společenská integrace, Sociologický časopis, 1981
- Kladivová, V. - Konečná stanice, Univerzita Palackého v Olomouci, 1994
- Klíma, P. – Příspěvek ke zkoumání adaptace rómských dětí, Diplomová práce, Praha FFUK, Katedra psychologie, 1992
- Kolektiv autorů – Romové – O Roma (Tradice a současnost), SVAN, Moravské zemské muzeum, Muzeum romské kultury – Brno, 1999
- Konečná, M. – Magdo, nakresli mě, 1999
- Koptová, A. – Romčina do vrecka, 1995
- Kraus, P. – Nový dům „Nevo kher“, 1999
- Kubečková, I. – Příspěvek k výzkumu rodinného života michlovských Romů na Kladně, Český lid, 1989
- Kubečková, I. – Současná forma a úloha tradičních institucí v rámci rodiny „michlovských“ Romů v Kladně (na příkladu křtu), Zpravodaj KSVI, 1986
- Kuchařová, M. – Odkud. Kudy. Kam. Dál., Reflex, 1990
- Lacková, E. – Romské pohádky, RADIX, spol. s r.o. – Praha, 1999
- Lacková, E. – Romské rozprávky, 1992
- Lavička a Milo – Romské písně, Nadace Nová škola, Praha, 1997
- Ledvinková, V. – Základní problémy kulturně výchovné činnosti mezi cikánským obyvatelstvem a jejich řešení, Zpravodaj KSVI, 1986
- Lípa, J. – Příručka cikánštiny – Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1963
- Lipavská, D. – Cikáni – Romové jako předmět studia na stránkách centrálních sovětských etnografických časopisů v letech 1979-1987, Český lid, 1989
- Migalová, E. – REC: Mirga, Andrzej: Kategorie „Romanipen“ a etnické hranice Cikánů, Kultura a společnost, sv. 31, 1987, Český lid, 1989

- Malá, H., Suchý, J. – Speciální příprava učitelů pro práci s cikánskými školními dětmi, Praha, Universita Karlova, 1979
- Malá, H., Suchý, J., Váňa, R. – Antropologický výzkum cikánských dětí v Čechách, In: Sborník katedry biologie a základů zemědělské výroby, Praha, Ped. fak. UK, 1969
- Málek, J. – Přehled historie Cikánů v českých zemích do roku 1948, Zpravodaj KSVI, 1987
- Mann Arne, B. – Vývoj romské rodiny na příkladu třech spíšských obcí, Demografie, 1992
- Mann Arne, B. – Neznámi Rómovia, 1992
- Mann Arne, B. – Vybrané kapitoly z dejín Rómov, 1998
- Manuš, E. – Jdeme dlouhou cestou, Argot vitae, Praha, 1998
- Matějová, V., Haišman, T. – Přehled dosavadních výzkumů k tématu „Cikáni v průmyslovém městě“ (problematika adaptace a asimilace), Zpravodaj KSVI, 1986
- Město Pardubice, Příklady přístupů k opatřením pro Romy v České republice, 1997
- Moravcová, M. – Romští pedagogičtí asistenti, Lidé města, 3/2000
- Moravcová, M. – Výzkum etnické intolerance mezi žáky základních škol, Lidé města 1/1999
- Mouric, F. – Romským dětem. Písně, Praha, 1992
- Navrátil, L. – Charakter stravování a složení stravy cikánského obyvatelstva v současné době v ČSSR, Český lid, 1987
- Nebeský, P. – Orgány státní správy a řešení cikánské problematiky v hlavním městě Praze, Zpravodaj KSVI, 1986
- Nečas, C. – Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti, Brno, Masarykova Universita, 1992
- Nečas, C. – Asimilační tendence usedlých moravských a slezských Cikánů v období kapitalismu, Zpravodaj KSVI, 1987
- Nečas, C. – Cikáni na Uherskohradištsku v období nacistické okupace, Slovákko, 1974-1975
- Nečas, C. – Cikáni politického okresu Zlín (1939-1945), Zprávy oblastního muzea v Gottwaldově, 1975
- Nečas, C. – Českoslovenští Romové v letech 1938-1945, Masarykova univerzita Brno, Filozofická fakulta, 1994

- Nečas, C. – Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II – Brzezince, Masarykova univerzita Brno, 1992
- Nečas, C. – Demografická charakteristika moravských Romů z počátku 20. století, Historická demografie, 1986
- Nečas, C. – Evidence československých cikánů z let 1922-1927, Český lid, 1986
- Nečas, C. – Genealogie jednoho cikánského rodu, In: Brno v minulosti a dnes X. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, Brno, Archiv města Brna, 1989
- Nečas, C. – Historický kalendář, Univerzita Palackého v Olomouci, 1997
- Nečas, C. – Holocaust českých Romů, Prostor – Praha, 1999
- Nečas, C. – K sociální adaptaci cikánů na Strážnicku, Národopisné aktuality, 1982
- Nečas, C. – Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945, Brno, Universita J. E. Purkyně, 1981
- Nečas, C. – Nad osudem českých a slovenských cikánů, Universitas, 1980
- Nečas, C. – Nemůžeme zapomenout, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1993
- Nečas, C. – Pronásledování Cikánů v období Slovenského státu, Slovenský národopis, 1988
- Nečas, C. – Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta pedagogická, 1993
- Nečas, C. – Tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně, MU, Areál Kraví hora – Brno, 1995
- Nečas, C. – Usedlí strážničtí Cikáni, Jižní Morava, 1983
- Nečas, C. – Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942-1943, Městský výbor Českého svazu protifašistických bojovníků v Brně, 1987
- Nečas, C. – K zapomenutým kapitolám ze života strážnických Romů, Malovaný kraj, 1986
- Nejedlá, M. – Sonda do písňového folklóru kladenských Cikánů – Romů, Zpravodaj KSVI, 1988
- Oláh, V. – Bůh mluví ke svým dětem, Česká biblická společnost, 1992
- Oláh, V. – Slunečnice, M M M – Praha, 1996

- Olejář, F., Kondáš, O. – Črty osobnosti v osobitne štruktúrovanej sociálnej skupině, Čs. Psychologie, 1965
- Pape, M. – A nikdo vám nebude věřit, G plus G, s.r.o., Praha, 1997
- Pavelčík, J. – Jak cikáni pečú ježky, Malovaný kraj, 1976
- Pavelčíková, N. – Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945-1975), 1999
- Pelíšková, V. – Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně, Zpravodaj KSVI, 1988
- Pelíšková, V. – Současná svatba skupiny michlovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna, Český lid, 1989
- Plessingerová, A. – Ruda Dzurko, Národopisné aktuality, 1981
- Pokl, J. – Na cikánské stezce, Praha Albatros, 1981
- Poláček, S., Šesták, A. – Zdravotne a sociálně aspekty cigánského obyvatelstva na Slovensku, Čs. Zdravotnictví, 1967
- Polansky, P. – Dvakrát tím samým, G plus G, s.r.o., Praha, 1998
- Polansky, P. – Těživé mlčení, G plus G, s.r.o., Praha, 1998
- Poltikovičová, E. – Cikánské děti z pohledu šetření státní pedagogické poradny v Českém Krumlově ve školním roce 1986-1987, Zpravodaj KSVI, 1988
- Popelová, H. – Cikáni – Romové jako předmět etnografického a folkloristického studia na stránkách maďarského časopisu Etnographia v letech 1975-1986, Český lid, 1989
- Povinná školní docházka cikánské mládeže v ČSSR v letech 1970, Praha, Český statistický úřad, 1972
- Racková, M. – Úloha českého jazyka a jeho formy jako prostředku dorozumívání cikánského obyvatelstva, Zpravodaj KSVI, 1987
- Reiznerová, M. – Kali, Sdružení romských autorů – ROMAŇI ČHIB, 1992
- Reiznerová, M. – SUNO „SEN“, 2000
- Robek, A. – K praktickým důsledkům etnografického studia Cikánů – Romů, Zpravodaj KSVI, 1988
- Robek, A. – K problematice etnických procesů v ČSSR v tzv. cikánské otázce, Zpravodaj KSVI, 1988
- Říčan, P. – S Romy žít budeme, jde o to jak, Portál, s.r.o., Praha, 1998
- Samuel Augustini ab Hortis, Cigáni v Uhersku 1775, 1994

- Sekera, V. – Sídelní poměry československých Romů, Demografie, 1975
- Seman, K., Vargová, B., Patočková, K. – Romská matka, 1991
- Scheufler, P. – Můj svět, G plus G, s.r.o., Praha, 1998
- Schmidtová, E., - Problém romských dětí odkázaných na společnost, Neznámí Rómovia, 1992
- Sklenářová, E., Bočková, M. – Teorie a praxe výchovné činnosti mezi cikánským obyvatelstvem, Zpravodaj KSVI, 1986
- Smčka, V. – Recepty romské kuchyně, Vladimír Smrčka v Brně, 1998
- Socioklub, Romové v České republice, Sociopress, s.r.o., Praha, 1999
- Sopoliga, M. – Tradície staviteľstva a bývania na Slovensku, 1999
- Srb, V. – Romské obyvatelstvo podle sčítání lidu, domů a bytů k 1.12.1970, Zprávy a rozbor, 1971
- Srb, V. – Cikán v Československé republice, Demografie, 1969
- Srb, V. – Cikánské obyvatelstvo v Československu, Sociologický časopis 5
- Srb, V. – Cikánské obyvatelstvo v roce 1967, Praha, Státní statistický úřad, 1968
- Srb, V. – Demografický profil československých Rómů, Český lid, 1985
- Srb, V. – Koncentrace a urbanizace Cikánů v Československu, Český lid, 1986
- Srb, V. – REC.: Nečas, C.: Aušvicate hi khér báro. Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi 2 – Brzezince, Masarykova Universita, Brno, 1992, Český lid, 1993
- Srb, V. – Soupisy a sčítání Cikánů – Romů v Československu v letech 1947-1980 a odhady jejich počtu do roku 2000, respektive 2020, Zpravodaj KSVI, 1986
- Srb, V. – Soupisy a sčítání Cikánů – Romů v Československu v letech 1947-1980 a odhady jejich počtu do roku 2000 resp. 2020, Historická demografie, 1987
- Srb, V. – Zieenfus, V. – Cikánské obyvatelstvo v ČSSR, Demografie 9, 1967
- Srb, V. – (Institut demografie, odbor statistiky nevýrobních odvětví Praha CZH) – Cikánské obyvatelstvo v roce 1968, Praha, Federální statistický úřad, 1969
- Srb, V., Pražáková, I. – Cikánské obyvatelstvo v roce 1967, Demografie 10, 1968
- Srb, V., Vomáčková, O. – Cikáni v Československu v roce 1968, Demografie 11, 1969
- Surmaj, J. – Hrajte, zpívejte naše písničky, Tisk: ENVOS – Neratovice
- Sus, J. – Cikánská otázka v ČSSR, Praha, SNPL, 1961

- Šebková, H. – Jazyková situace Romů a její vývoj, Občanské sdružení MENT Praha, 1995
- Šebková, H., Žlnayová, E. – Romaňi čhib (Učebnice slovenské romštiny), Fortuna Praha, 1999
- Šebková, H. – Romaňi čhib klíč k učebnici slovenské romštiny, 1999
- Šípek, Z. – Cikánská otázka v prvním desetiletí ČSR, Český lid 77, 1990
- Šípek, Z. – Cikánská otázka ve druhém desetiletí ČSR (Od vydání zákona č. 117/27 do mnichovského diktátu), Český lid 78, 1991
- Šípek, Z. – Usazování Cikánů na začátku protektorátu, Český lid 78, 1991
- Šisler, S. – Přehled normativních opatření proti potulným cikánům v Čechách v době od osvícenského absolutismu do konce monarchie, Zpravodaj KSVI, 1987
- Šišková, T. – Výchova k toleranci a proti rasismu, Portál, s.r.o., Praha, 1998
- Šotolová, E. – Vzdělávání Romů, 2000
- Štěchová, M. – Specifika cikánské rodiny z pohledu kriminologie, Teoreticko-metodologická východiska výskumu sigánskej rodiny a cigánských obyvatelov – Příspěvky zo seminára v Košiciach 17. - 18. februára 1988, Košice, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach 1989
- Štěchová, M., Večerka, K. – Faktory ovlivňující kriminalitu Cikánů – informace o připravovaném empirickém výzkumu, Zpravodaj KSVI, 1986
- Štěpán, J. – Romská početnice, Nakladatelství Fortuna Praha, 1999
- Taikonová, K. – Katici, Ty to zvládneš, Ivo Železný, spol. s r.o. Praha, 1999
- Trojníková, J. – Zkušenosti z kulturně výchovné činnosti mezi cikánským obyvatelstvem na obvodě Praha 7, Zpravodaj KSVI, 1986
- Trojníková, J., Goral, L. – Aktivity ve prospěch Romské komunity v ČR, 1996
- Verda, V. – Cikánské obyvatelstvo v Ostravě, Ostrava 5, 1969
- Vargová, B. – RÓMČATA A RÓMČENCE A JAKO SA STAŤ DIEVČAŤOM, 1992
- Vašíčková, J. – Sociální péče mezi cikánským obyvatelstvem v hl. m. Praze, Zpravodaj KSVI, 1986
- Víšek, P. – K některým novým aspektům společenské integrace Romů v socialistickém Československu, Slovenský národopis, 1988
- Víšek, P., Davidová, E. – Cikáni – Romové: Hledání sebe sama, Tvorba, 1988

- Víšek, P. – Základní směry a aktuální problémy řešení otázek cikánského obyvatelstva v ČSSR, Zpravodaj KSVI, 1986
- Vondráček, P. – Ohrožené kultury (Romové), Svojtka + Co – Praha, 2000
- Votroubková, I. – Základní informace k vývoji skupiny cikánského obyvatelstva v okrese Cheb, Zpravodaj KSVI, 1982
- Vrhel, F. – Romština: sociolingvistický modelling, Zpravodaj KSVI, 1986
- Vuolasranta, M. – Akerlund Valfrid, Romani tšimbako drom, 1997
- Vymazal, F. – Snadno a rychle CIKÁNSKY, 1990
- Weinerová, R. – Adaptační a asimilační procesy v materiální kultuře michalovských Cikánů – Romů na Kladně na příkladu stravy, Zpravodaj KSVI, 1988
- Weinerová, R. – K výzkumu stravy cikánských dětí na Kladně Český lid, 73, 1986
- Weinerová, R. – REC: Húbschmannová, M. – Čeho je na světě nejvíc? – So hin pro svetos jekhbuter? Praha, Kulturní dům hl. m. Prahy a Ústřední dům železničářů Praha 1987, Český lid 76, 1989
- Weinerová, R. – Základní tendence proměn v materiální kultuře „michalovských“ Romů na Kladně (na příkladu stravy), Zpravodaj KSVI, 1986
- Wolf, J. – K problematice výzkumu národnostních otázek a etnických menšin v ČSSR, Slovenský národopis, r. 16, 1968
- Zuzánková, N. – Počet cikánského obyvatelstva a jeho rozmístění v ČSSR, Český lid, 69, 1982
- Žižka, J. – Z tradičního písňového folklóru i nové tvorby Romů v Českém Krumlově i Větrní, Zpravodaj KSVI, 1988
- Žlnayová, E. – Pojmový svět žáků prvního roč. zákl. škol z hlediska romštiny, Občanské sdružení MENT Praha, 1995

7. Použitá literatura

1. ČESKÁ XENOFobie. Sborník. Praha: Nakladatelství Votobia 1998
2. DAVIDOVÁ, E. Romano drom Cesty Romů 1945 – 1990. Olomouc: UP 1995. 245 s. ISBN 80-7067-533-8
3. DAVIDOVÁ, E. Romové v Českém Krumlově. In Demografie. 1998. roč. 40. č. 3. s. 186-191.
4. FONSECOVÁ, I. Pohřbi mě vestoje (Cikáni a jejich pouť) Slovart 1998
5. GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6
6. GJURIČOVÁ, J. Na okraji. Praha: THEMIS 1999. 63 s. ISBN 80-85821-70-2
7. HAIŠMAN, T. Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady, In Romové v České republice. Praha: SOCIOKLUB 1999. s.53. ISBN 80-902260-7-8
8. HOLOMEK, K. Romská menšina v ČR. In GABAL. I. aj. Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha: G plus G. 1999. s.153-171. ISBN 80-86103-23-4
9. HÜBSCHMANNOVÁ, M. Jazyková práva minorit. Literární týdeník Tvar 1991
10. HÜBSCHMANNOVÁ, M. Můžeme se domluvit. Olomouc: UP 1995. 129 s. ISBN 80-7067-563-2
11. HÜBSCHMANNOVÁ, M. Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. In Romano džaniben 1996. roč. III. č. 1-2. s. 25-28.
12. HÜBSCHMANNOVÁ, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: SOCIOKLUB 1999. s. 16-66. ISBN 80-902260-7-8
13. KALIBOVÁ, K. Romové z pohledu statistiky a demografie. In Romové v České republice. Praha: SOCIOKLUB 1999. s. 91-136. ISBN 80-902260-7-8
14. KELLER, J. Úvod do sociologie. Praha: SLON 1994. 186 s. ISBN 80-90-1059-7-1
15. KUCHAR, P. Rozvoj pozitivní identity romské mládeže v podmínkách výchovné činnosti salesiánského střediska mládeže v Otravě. UP. Olomouc 2003. disertační práce
16. LACKOVÁ, E. Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Triáda 1997. 280s. ISBN 80-901861-8-1
17. LAKATOŠOVÁ, M. Některé zvyklosti Olašských Romů. In Romano džaniben. 1994. roč. I. č.3. s. 2-13.
18. LIÉGEOIS, J. P. Rómovia, cigáni, kočovníci. Bratislava: Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy. 1997. 272 s. ISBN 80-967674-2-9
19. NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: UP. 3.vyd. 1995. 100 s. ISBN 80-7067-559-4

20. NEČAS, C. Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti. Masarykova univerzita. Brno 1991
21. NOVÝ, I. SCHROLL-MACHL, S. aj. - Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. Praha: Management Press 2001. 183 s. ISBN 80-7261-042-2
22. PAVELČÍKOVÁ, N. Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945 – 1975). Ostrava: Filosof. fak. OU 1999. 152 s. ISBN 80-7042-538-5
23. PELÍŠKOVÁ, V. Cikáni v průmyslovém městě (problematika adaptace a asimilace). Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR. Zpravodaj. č.12, sv.11. 1988. SPZV IX-9-4/06
24. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme-jde o to jak. Praha: Portál 1998. s.45-51,143. ISBN 80-7178-250-5
25. ŘÍČAN, P. Nová identita českých Romů – naděje nebo hrozba? In Minority v pluralitní společnosti na přelomu tisíciletí. Sborník abstraktů mezinárodní konference organizovanou Fakultou soc. studií MU Brno. 1.-3. září 2000. s. 26-30.
26. STOJKA, P. Postavenie ženy v společenstve vlašských Rómov. In Romano džaniben 1996. roč. III. č. 1-2. s. 107-108.
27. ŠEBKOVÁ, H. Úloha nejstaršího syna v romské rodině. In Romano džaniben 1996. roč. III. č. 1-2. s. 52-57.
28. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha: Grada 2000. 96 s. ISBN 80-7169-528-9
29. ŽIGOVÁ, A. Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině. In Romano džaniben 1966. roč. III. č.1-2. s. 65-70.
30. ŽLNAYOVÁ, E. aj. Postavenie a úloha ženy - matky a muža - otca v rómskej rodine. In Romano džaniben 1996. roč. III. č. 1-2. s. 29-41.

Další použité materiály

www.romové.cz

Chilliz, A. AMARO GENDALOS. 2000

8. Přílohy

Některé zajímavosti z rozhovorů s manželi.

8.1 Manželství pana Ladislava Z. a paní Dagmar

Jakým jazykem se mluvilo doma?

Otec, matka mluvili slovensky na veřejnosti slovensky, doma romsky. Romština se začala v rodině po přestěhování do Čech brzy vytrácet, doma se již mluvilo romsky minimálně. Pan Ladislav romsky rozuměl ale nerad romsky mluvil, užíval slovenštinu, později češtinu. Většina sourozenců narozených již v Čechách mluvila pouze česky. Otec i matka uměli číst a psát (slovensky, naučil je to farář – pozn. autorky), všechny děti dosáhly základního vzdělání.

Jakou váhu měla realita a budoucnost v rodině pana Ladislava?

Rodiče pana Ladislava neodpovídají charakteristice Davidové (2) („Necítili povinnosti a závazky, nepřipouštěli si příliš starosti...“), neboť se soustředili na budoucnost, naspořili ohromné množství peněz (více než milion), o které v době měnové reformy přišli. Otec, jak ho popisuje pan Ladislav byl velmi spolehlivý, pracovitý, vážený člověk, který až do důchodu pracoval.

Jak se pohlíželo v rodině pana Ladislava na vlivy – drogy, alkohol, prostituce, rozvod, domov důchodců, dětské domovy, internáty, lichva uprostřed rodiny, sebevražda?

V rodině pana Ladislava nikdo z rodiny nevrůstal v dětském domově, neučil se v internátu, nikdo nepobýval ani nedožil v domově důchodců, rozvody nebyly častým jevem (pouze jeden bratr pana Ladislava se rozvedl – pozn. autorky), prostituce se vyskytla v rodu pana Ladislava mnohem později (pouze dcera jednoho z bratrů pana Ladislava - pozn. autorky), drogy, alkohol ani lichva uprostřed rodiny se nevyskytla, sebevražda ano (jedna ze sester pana Ladislava - pozn. autorky), později v rodě také gamblerství.

Dcery pana Ladislava se vyučily prodavačkami, synové se vyučili zedníky.

Domácí práce vykonávala děvčata. Dana nesla status nejstarší sestry, která byla považována v hierarchii dětí nejvýše (výše než prvorozený syn Láďa, který byl jen o 16 měsíců mladší než Dana pozn. autorky). Věra otěhotněla před manželstvím a chlapec, se kterým čekala dítě, si jí nechtěl vzít. Ladislav navenek nedal znát hanbu dcery (říkal: „Nezáleží na tom, čí je beránek, ale kdo ho pase“), Věra bydlela doma i s dítětem (později se provdala za gadžovského chlapce, se kterým pak měla tři děti, jsou spolu dodnes – pozn. autorky). Dana vychovala tři děti (dva chlapce a jednu dívku), Láďa dvě (jednu dívku a jednoho chlapce), Věra čtyři (dva chlapce a dvě dívky), Venca tři (dva chlapce a jednu dívku).

TRADICE v životě pana Ladislava

Jaké se dodržovaly tradiční mravy z životě pana Ladislava?

Pan Ladislav nikdy nemluvil vulgárně před dětmi ani se neukazoval před nimi ve spodním prádle. Pan Ladislav nevyvolával před dětmi hádku, situaci řešil, až nezvykle pro Romy, v klidu.

Křest dětí

Všechny děti pana Ladislava byly pokřtěné. Kmotří a kmotry byli členové širší rodiny. Do výchovy však nemluvili, neboť si to pan Ladislav nepřál.

Jídlo

Co se týče jídla a jeho přípravy, shledává zde autorka velmi mnoho z tradičních romských rituálů. Pan Ladislav nejedl určité druhy masa, například králíky, zajíce, divočinu, nutrie. Když nějaké jídlo upadlo na zem, již ho nejedl, když v talíři našel vlas, byť by byl jeho vlastní, jídla se již nedotkl. Měl rád knedlíky, halušky s tvarohem nebo se zelím. Netypicky romské také bylo to, že pan Ladislav rád a dobře vařil, vykonával běžně některé domácí práce. Dbal na čistotu.

Oblečení

Pan Ladislav na veřejném životě chodil vždy čistě a elegantně oblečen, oblek byl doplněn kloboukem.

Slavení svátků, Vánoce

V dětství slavil pan Ladislav tradiční romské Vánoce.

V dospělosti slavil Vánoce stejně jako majoritní společnost. Přesto každý rok se den po štědrém večeru se sešla široká rodina a slavilo se, hodovalo.

Mulo

Pan Ladislav se velmi bál mulů. Velmi brzy ze zdravotních důvodů šel pan Ladislav do důchodu, jeho manželka stále pracovala na směny, děti se již osamostatnily. Když byla manželka v práci, pan Ladislav seděl v kuchyni, svítil a čekal, až paní Dagmar dorazí. Nešel by si lehnout, bál se být sám, bál se tmy. Nevím, zda-li byl nějaký konkrétní mulo, který panu Ladislavovi nedal spát. Pan Ladislav nikomu neublížil, k nikomu nebyl nespravedlivý, čestný člověk a neměl, podle mých zdrojů, důvod se bát.

Úmrtí v rodině

Když umřela maminka pana Ladislava, tak u ní rodina několik dní vartovala. (Vartovalo se i u Irenky, ale o tom nechtěl pan Ladislav mluvit - pozn. autorky).

Pan Ladislav měl dlouhodobé zdravotní problémy, které ho sužovaly již od mládí (na vojně spadl na lopatku v zákopu a odrazil si jednu ledvinu, doktoři Ladislava důkladně neošetřili se slovy: „Cikáne, simuluješ!“, na tento vážný zdravotní problém se přišlo až v jeho třiatřiceti letech, při prvním infarktu – poznámka autorky).

Během mého přátelství s manželi se zdravotní stav Ladislava zhoršoval, po již několikátém infarktu, byl odvezen do nemocnice. Tentokrát prosil paní Dagmar, ať sanitku nevolá. Ona jí přesto zavolala a pan Ladislav byl převezen v komatu do nemocnice. Měsíc byl napojen na přístroje a paní Dagmar za ním každý den chodila do nemocnice. Navštěvovali ho i nejbližší příbuzní, kterým paní Dagmar vymohla u nemocničního personálu propustku k jeho lůžku. Po více než měsíčním komatu, se již neprobral a zemřel. Paní Dagmar se postarala o krásné a důstojné rozloučení rodiny a

přátel s panem Ladislavem. Smuteční hostina proběhla v bytě paní Dagmar, kde se sešla nejbližší rodina. Vzpomínalo se na pana Ladislava, vyprávěly se příběhy z jeho života. Vartování v tradiční podobě neproběhlo.

(autorka se domnívá, že vartování v tomto případě nebylo možné, jelikož pan Ladislav skonal v nemocnici a domů se již nedostal. Možná proto paní Dagmar zařídila lidem, kteří se s ním chtěli rozloučit návštěvu v nemocnici).

Paní Dagmar Š. (manželka pana Ladislava)

Kdo připravoval jídlo a jak?

Maminka paní Dagmar byla věhlasná hospodyně, která „uměla z mála udělat hodně“. Starala se o chod domácnosti, vařila a připravovala jídlo.

Jakým jazykem se mluvilo doma?

Pouze česky.

Jakou váhu měla realita a budoucnost v rodině paní Dagmar?

V dětství za války byla velmi bita od Němců, kteří je v jejich domácnosti týrali. Do dnes má špatně srostlé obratle v páteři, což jí působí po celý život velké bolesti. Paní Dagmar žije sice přítomností, ale v životě se dokázala vypořádat s velmi zátěžovými situacemi. Paní Dagmar, když byla již vdaná, chodila do práce a měla malé děti, každý den navštěvovala nemocnou maminku pana Ladislava, která umírala ve velkých bolestech na rakovinu. Paní Helena byla po operaci, kdy měla „rozpárané“ břicho, které neměla zašíté. Každý den paní Dagmar chodila tchýni mýt a převazovat obvazy. Přestože měla paní Helena kolem sebe své dcery a manžela, byla velmi vděčná, že právě paní Dagmar jí opečovává. Od svých dcer by si takto ošetřit nenechala (autorka se domnívá, že z důvodu znečištění dcer).

Později se starala o svou nemocnou maminku, která u ní bydlela, přestože paní Dagmar měla ještě dvě sestry, které měla její matka raději. Autorka byla svědkem s jakou péčí, ohleduplností a obětavostí se později starala i svého nemohoucího manžela, kterému léčila rány způsobené proleženinami v nemocnici, kdy panu Ladislavovi odpadlo z boků část masa. Po těchto životních zkušenostech není možné „nebýt realistou“.

Přesto však paní Dagmar „krásně“ lže (autorka se domnívá, že se to naučila od svého manžela a jeho rodiny). Dalo by se to nazvat přikrášlením situace nebo zveličováním. Když paní Dagmar jednomu řekne, že to bylo tam a tam a stálo to tolik a tolik, už za půl hodiny říká o té samé události jiné údaje.

Jak se pohlíželo v rodině paní Dagmar na vlivy – drogy, alkohol, prostituce, rozvod, domov důchodců, dětské domovy, internáty, lichva uprostřed rodiny, sebevražda?

Všechny vlivy, o kterých hovoříme považuje paní Dagmar za nepochopitelné a nikdy se jich v životě nedržela. Své čtyři děti vychovala a žádné z nich nebylo v internátu, dokonce byla ochotná si vzít cizí romskou holčičku z dětského domova, kterou si nakonec vzala sestra pana Ladislava Margita, která nemohla mít děti. Sebevražda se v rodině paní Dagmar objevila z několika stran, nejbližší a nejbolestivější

byla pro ní ztráta jejího bratra Jaroslava. Rozvod, prostituce se v rodině paní Dagmar nevyskytla.

Jak se projevovala pohostinnost a solidarita v rodině paní Dagmar?

Pohostinnost se vyskytovala již v rodině paní Dagmar. Po svatbě s panem Ladislavem byla ještě viditelnější. Když kdokoliv přišel domů paní Dagmar a byl čas k jídlu, byli pohoštěni všichni. Z několika dalších zdrojů má autorka informace, že jim u paní Dagmar velmi „chutnalo“ a často zneužívali návštěvu za účelem se „dobře najíst“.

Solidaritu autorka trochu již nastínila v odstavci „Jakou váhu měla realita a budoucnost v rodině paní Dagmar?“ Zde bych ještě jen doplnila, že paní Dagmar každému vždy vypomůže. Nikdy neřekne „ne!“, ať jde o finance, nocleh, jídlo. Sama vypráví, jak odmítla pomoc někomu a proslov zkrášluje radikálním postojem a odvážnými gesty, ale to jen z důvodu, aby „zamaskovala“, to že udělala úplně opak a poskytla pomoc finanční i jinou někomu, kdo jí v očích ostatních jen využívá pro její „dobré srdce“.

VZDĚLÁNÍ paní Dagmar

Jakého vzdělání dosáhla paní Dagmar? Čím byla?

Paní Dagmar se vyučila pekařkou. Pracovala však v Poldi Kladno jako jeřábnice ve čtyř směném provozu. V té době měla již čtyři děti, o které se starala její maminka.

Přátelé, kamarádi ve škole, později v práci i v životě

Paní Dagmar je velmi krásná a atraktivní žena s blondatými vlasy a modrýma očima. Dnes jí je 67 let. Paní Dagmar byla velmi oblíbená mezi členy v romské rodině pana Ladislava, kteří jí stále navštěvují, přestože pan Ladislav již zemřel. Nikdy se jich nestranila, cítila, že k nim patří. Mezi gadži měla a má paní Dagmar několik známých a přátel, ale především z řad „bílých“ protějšků svých dětí, neboť všechny její děti si za manžele (manželky) vzali gadže. Se všemi paní Dagmar vychází a nikdy nedošlo k vážným konfliktům. Paní Dagmar nevnučuje nikomu svůj názor ani nezasahuje do hádky, ale raději z návštěvy beze slova odejde (postřeh autorky).

TRADICE v životě paní Dagmar

Jaké se dodržovaly tradiční mravy v životě paní Dagmar?

Z tradičních mravů stojí snad zmínit, že se paní Dagmar nikdy neobnažovala před svými dětmi. Se svým mužem se nikdy nehádala, byla mu podřízena, přestože on jí nikdy nebil a velmi jí miloval. Paní Dagmar dříve mluvila dosti „sprostě“. Slova používala běžně s řečí, nikdy je nepoužívala, aby jimi někoho urazila, nebo slovně ublížila. Co je pan Ladislav mrtev, už vulgárně nemluví.

Jídlo

V dětství v rodině paní Dagmar byla bída a hlad. Jedlo se všechno.

Po svatbě paní Dagmar vařila to, co měl její muž rád. Dokonce se naučila od své tchyně vařit halušky a jiná jídla. Některá jídla paní Dagmar naučil vařit její muž.

Oblečení

Paní Dagmar má ráda moderní oblečení, s barevnou výrazností. Je však velmi skromná a často dostává obnošené oblečení od své dcery.

Slavení svátků, Vánoce

V dětství se slavili Vánoce a svátky tak jako to bylo obvyklé v té době u majoritní společnosti.

Mulo

Paní Dagmar zažívala strach z mulů svého manžela a své dcery. Sama se mulů nikdy nebála.

Úmrtí v rodině

Paní Dagmar byla svědkem vartování v rodině pana Ladislava (na autorku tento fakt dělá dojem, že jí vartování nepřipadá nijak zvlášť divné). Přesto v své rodině nic takového neprobíhalo a úmrtí společně s pohřbem probíhalo jako u většinové společnosti. Když pan Ladislav zemřel, vartování se nekonalo. Zemřel v nemocnici po více než měsíční hospitalizaci v „komatu“. Paní Dagmar ho přesto každý den v nemocnici navštěvovala. Seděla u něj dlouhé hodiny. Dodnes chodí často na hřbitov, kde sedí u hrobu manžela, i přes nepřízeň počasí.

8.2 Manželství pana Václava F. a paní Dany

Pan Václav F.

Jakým jazykem se mluvilo doma?

Doma se mluvilo pouze česky.

Jakou váhu měla realita a budoucnost v rodině pana Václava?

Pan Václav je prakticky založený člověk, který si v životě dokáže poradit. Autorka se domnívá, že je realista a rád má o všem přehled, především, co se týče financí. Přesto žije především přítomností. Rád si dopřeje „bohatý stůl“ a koupí nový nábytek nebo elektrotechniku, v tu chvíli, když má peníze. Je materiálně založený člověk (autorka se však domnívá, že je to vlivem své manželky, o které bude níže uvedeno).

Jak se pohlíželo v rodině pana Václava na vlivy – drogy, alkohol, prostituce, rozvod, domov důchodců, dětské domovy, internáty, lichva uprostřed rodiny, sebevražda?

Žádné z vlivů, o kterých hovoříme pan Václav ze své rodiny v míře škodlivé (autorka má na mysli zejména alkohol, který pan Václav v malé míře konzumuje po celý život) nezná. Zde však stojí zmínit nevlastního bratra pana Václava Petra, který procházel v dětství několika nápravnými ústavy a dodnes je po opakované krádeže ve vězení.

Jak se projevovala pohostinnost a solidarita v rodině pana Václava?

Matka pana Václava byla pohostinná jako bývá běžné u majoritní společnosti. Rodinu a návštěvu pohostila kávou či bábovkou.

VZDĚLÁNÍ A VÝCHOVA DĚTÍ

Panu Václavovi se ve 22 letech narodil první syn Václav, který vystudoval Střední ekonomickou školu ve Slaném.

Ve 23 letech se mu narodila dcera Petra, která nyní studuje vysokou školu v Praze.

Ve 35 letech se mu narodil syn Michal, který se nyní učí zámečníkem na Stochově.

V domácnosti pomáhala především dcera, synové minimálně. Při výchově je pan Václav benevolentní, kdy často mění názor a nebo stojí proti názoru své manželky. Děti tohoto stavu s oblibou využívají. Přesto dlouhou dobu po svatbě přijímal názor své manželky a jednal podle něj. Mohlo by se zdát, že dříve rozhodovala o záležitostech rodiny, výchovy dětí a domácnosti jeho žena, po několika letech pan Václav „dozrál“ a upevnil svou pozici v rodině jako „hlava rodiny“. V rodině není ani patriarchální ani matriarchální ráz (autorka nabyla dojmu, že se manželé v rozhodování střídají nebo doplňují).

Svatba

V 21 letech, když byl Václav „na vojně“ se oženil s Danou. Svatba hostina se konala u rodičů nevěsty, kam byla pozvaná rodina a příbuzní (četli asi 45 hostů ze strany nevěsty a 15 ze strany ženicha). Svatební obřad se konal pouze na úřadě, pak se slavilo až do ranních hodin v bytě nevěstinych rodičů.

Svatební náklady platily převážně rodiče nevěsty společně s mladými manželi, kteří si vzali „novomanželskou půjčku“.

Mladí manželé po svatbě bydleli několik let u rodičů nevěsty (u smíšených manželství to bývá častý jev, což potvrzuje i výzkum Pelíškové (23).

Když měli manželé dvě děti, osamostatnili se a přestěhovali nedaleko domova svých rodičů do vlastního družstevního bytu, ve velikosti 3+1 první kategorie, kde žijí dodnes s nejmladším synem.

Rodiče paní Dany Václava velmi milují a považují ho za svého syna. Maminka paní Dany často říká, že on jí v životě mnohokrát pomohl, víc než její synové. Pan Václav má k rodičům paní Dany velmi přátelský vztah, plný úcty a obětavosti. Při návštěvě tchána a tchýně se pan Václav chová jako doma, někdy si lehne na „gauč“ a odpočívá.

Jídlo

Pan Václav nedodrží žádný půst, nestraní se jakéhokoliv masa, nemá rád těstoviny a rizoto. Jídla má rád masitá a tučná. Jeho oblíbenými jídly jsou např. knedlo, vepřo, zelo, králík, nutrie, bůček, kachna se zelím.

Oblečení

Pan Václav se obléká moderně. Často dá na názor své ženy, která dbá na to, aby byl vždy čistý a upravený.

Slavení svátků, Vánoce

Pan Václav slavil v dětství i v dospělosti svátky jako ve většinové společnosti. Zde snad stojí zmínit, že pan Václav každý rok na Štědrý den i na Nový rok pronese proslov a popřeje rodině (tento zvyk převzal od otce paní Dany - pozn. autorky).

Mulo

Pan Václav se mulů nebojí. Přesto není tohoto strachu ušetřen zcela, neboť se svou ženou nedávno oslavil 30. výročí svatby a po celou tu dobu prožívá „mulo se svou ženou“.

Úmrtí v rodině

Pan Václav prožívá smrt a umírání jako každý člověk ve většinové společnosti (autorka se domnívá, že život bere tak, jak jde a příliš se netrápí smrtí, nerad vidí své blízké trpět, ale přesto navenek není příliš empatický).

Paní Dana

Jakým jazykem se mluvilo doma?

Doma se mluvilo pouze česky. Když přišli na návštěvu příbuzní otce, mluvilo se slovensky, někdy romsky. Paní Dana má sklon k zveličování, zkrášlování a překrucování faktů ve vlastní pojetí a interpretaci.

Jakou váhu měla realita a budoucnost v rodině paní Dany?

Paní Dana je praktická žena, která se umí v domácnosti „otáčet“. Přesto přítomnost je to, co jí zajímá. Je znát, když jsou peníze, stačí když je výplata. Uvaří se sváteční oběd o několika chodech, přestože není důvod slavit ani není neděle.

Také paní Dana celý život sní o tom, že vyhraje (ve sportce – pozn. autorky) a říká, jak s těmi penězi naloží (jen materiální věci pro sebe a své nejbližší - pozn. autorky).

Jak se pohlíželo v rodině paní Dany na vlivy – drogy, alkohol, prostituce, rozvod, domov důchodců, dětské domovy, internáty, lichva uprostřed rodiny, sebevražda?

Z těchto vlivů se paní Dany a jejích nejbližších netýká, proto k nim má postoj vesměs negativní a lhostejný.

Jak se projevovala pohostinnost a solidarita v rodině paní Dany?

Autorka má zaručené svědectví, že když manžel paní Dany přišel domů v noci z hospody s „kumpánem“, paní Dana i děti už spaly. Přesto vstala, vyndala z mrazáku maso a usmažila manželovi i jeho kamarádovi řízky.

VZDĚLÁNÍ paní Dany

Paní Dana se vyučila prodavačkou. Ve škole patřila k chytřejším žákům, ráda by studovala, ale nemohla, protože musela rodině finančně pomáhat. I když už pracovala a vydělávala si, odevzdávala všechny peníze matce, která jí dávala každý den 5 korun na svačinu. Když si chtěla koupit „parádu“, řekla otci, nebo babičce. Matka by jí na parádu

nedala peníze. Jejím vysněným povoláním byla kadeřnice. Vlasy dodnes stříhá mnoha členům z rodiny.

Přátelé, kamarádi ve škole, později v práci i v životě

Dana mnoho přátel nikdy neměla. S Romy se kamarádit nechtěla, neboť je se bála názoru majoritní společnosti, že by jí bylo pohrdáno. Snažila se vždy v životě ukázat, že je „ta lepší“, že není „špinavá cikánka“ a proto nechtěla být s Romy spojována. S rodinou svého otce se stýkala minimálně, po smrti svého otce vůbec. Jen se svými sourozenci. Mezi gadži také přátele nemá, protože s těmi, se kterými by se kamarádila, ti se nechtějí pro svůj odmítavý postoj vůči Romům přátelit s ní a ti, kteří by se s Danou kamarádili, ty považovala za „větší lůzu než cikány“ (pozn. autorky).

(Ještě lépe je vystižen postoj Eleny Lackové (16), který velmi dobře charakterizuje postoj Dany. „Snažila jsem se chodit perfektně oblékaná, aby nikdo nemohl říct cikánka! Snažila jsem se být dvojnásob slušná a zdvořilá. Moji spolupracovníci se ke mně chovali hezky, nemohu si stěžovat, a přesto, když jsem zavřela dveře, kolikrát jsem slyšela: Ta cikánka! Třeba to ani nemysleli zle, jenom si neuměli představit, jak je člověku, když mu někdo říká cikánka namísto Ilona nebo Lacková. Bolelo mě to. A ještě víc mě bolelo, když mi chtěl někdo prokázat úctu a řekl: Ilon, ty jsi tak slušná nebo ty jsi tak inteligentní, jako bys ani nebyla cikánka! Obvykle jsem na to nic neřekla, ale v nitru jsem se musela potýkat s nenávisť vůči všem bílým.“ str. 217 citace)

TRADICE v životě paní Dany

Tchán paní Dany rád a často navštěvoval rodiče paní Dany, kde byl vždy pohoštěn a velmi mu chutnalo, také říkal svému synovi, že je na něj hrdý, že si vzal Danu. Matka pana Václava po mnoho let paní Danu nepřijala, přála si pro svého syna jinou nevěstu, přesto na konci svého života uznala svou chybu a paní Danu prohlásila dobrou snachou, která se o jejího syna a vnoučata stará s neobyčejnou péčí a láskou.

Paní Dana vaří jídla, které má její manžel rád. Některá se naučila od své tchyně. Paní Dana nejí některé druhy potravin a nemá ráda přihřívaná jídla. Vaří každý den nové jídlo a často jídlo předchozí, které se nesnědlo, vyhodí. Nikdy by nejedla nutrii, přestože její muž jí má velmi oblíbenou. Toto maso ani nepeče, manžel si ho peče sám a také musí umýt po mase nádobí. Pokrmy z králíka nebo zvěřiny vaří, ale nejí. Má ráda jídla „z jednoho kotlíku“ – např. zelňačku, fazolovou polévku, zelné listy plněné masem a rýží. Vždy všechny u stolu obslouží a sama jí někde stranou nebo později, někdy přímo z hrnce.

Oblečení

Paní Dana se obléká moderně, má ráda barevné oblečení. Nikdy nenosí oděv celý černý. Ráda se obléká „za levno, aby to vypadalo za draho“ (např. značkové oblečení od Číňanů – pozn. autorky).

Mulo

Paní Dana se velmi bojí mulů. Při rozhovorech s autorkou nevěděla, co je mulo, ale přesně věděla, čeho se bojí. Je nerada sama, po tmě se bojí, svou sestru i v dospělosti budila v noci, aby s ní šla na toaletu. Sestra nikdy neřekla, že nepůjde ani jinak neodporovala. Po svatbě budí svého manžela, který jí také neoponuje, vstane a jde (doma se nebojí, ale například na chalupě ano – pozn. autorky).

Paní Dana říká: „vždycky jsem se moc bála, bála jsem se babičky. Babička mě měla moc ráda a nikdy by mě neublížila, to vím, ale přesto jsem se bála. Ale co umřel tatínek, tak už se nebojím. Mám klid, vím, že mě ze všech dětí nejvíc miloval a on mě ochrání“.

„Jak víš, že tě nejvíc miloval?“ „Vím to. Já jsem nikdy neudělala ostudu. Já jsem nepřišla domů těhotná.“

Sestra Věra čekala nemanželské dítě.

(Dana měla status nejstarší sestra, přestože její bratr byl jen o 16 měsíců mladší než ona, to byl důkaz, že jí otec opravdu miloval – pozn. autorky).

Úmrtí v rodině

Paní Dana běžně prožívá úmrtí v rodině tak, jako každý z majoritní společnosti. Přestože je navenek „tvrdá ženská, která unese všechno“, smrt, nemoc nebo útrapy a nesnáze prožívá se „svými“. Žije pro své děti, pro svého manžela. Cítí a prožívá se svými dětmi jejich starosti i radosti. Své matce, sestře, bratrům by pomohla obětavě kdykoliv. (ale jenom těm „svým“, útrapy ostatních se jí netýkají, neprožívá je, neřeší je, je ráda, že se to nestalo právě těm „jejím“ – pozn. autorky).

8.3 Fotografie